

Studijų kokybės vertinimo centras: baubas ar draugas?

Su Studijų kokybės vertinimo centru (SKVC) darbuotojais ir ekspertais tenka susidurti visoms šalies aukštosios mokykloms – universitetams ir kolegijoms, tikriausiai daugumai jose dirbančių dėstytojų ir profesorių. Tikėtis atvirai reiškiama pasigėrėjimo žodžių šios įstaigos, kaip ir kitų reglamentuojančių, reguliuojančių ar tikrinančių institucijų, adresu, per daug neverta, tai ir suprantama – lyds tvarkingoje reikalingas tam, kad karosas nesnaustų. Lietuvai visose gyvenimo srityse integruojantis į ES reikalavimų erdvę, aukštojo mokslo reikalai išlieka gana problemiški – pasakyta atsargiai, nes tai sritis, kelianti daugybę aistrų, skirtingiausių vertinimų. Nelygu, kas diskutuoja, ir kokioms interesų grupėms atstovauja.

Studijų kokybės vertinimo centro darbuotojų rankose, kaip sako pats šios institucijos pavadinimas, yra labai svarbus svirtis – studijų kokybės ir kvalifikacijų vertinimo darbas, vadinasi, aukštojo mokslo sistemoje dirbančių žmonių likimai. Nepatenkintieji tikslųjų mokslų atstovų „išsigalėjimu“, vertinant mokslo reikalus šalyje, tikriausiai ir čia ras progą paburnoti „prieš fizikus“, nes juk mūsų pašnekovas SKVC direktorius dr. Eugenijus STUMBRYS – fizikas, tiesa, lyg ir atsisveikinęs su šia specialybe. Kalbindami direktorių mėginsime geriau pažinti jo vadovaujamą instituciją, kriterijus, pagal kuriuos vertinamos studijų programos ir apskritai aukštojo mokslo reikalai šalyje.

Kinetika per statiką

Gerbiamasis Eugenijau Stumbry, esate fizikas, nors ir teigiate, kad su fizika baigta, nes perėjote į mokslo administravimo darbą. Vis dėlto juk gauti fundamentinio mokslo pagrindai, mokslinis darbas kvant-mechaninių skaičiavimų srityje nedingsta be pėdsakų, jis formavo Jūsų pasaulėžiūrą, požiūrį į mokslinį darbą ir daugelį kitų dalykų.

Nukelta į 3 p.

Organinė sintezė plečia galimybių skalę

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Baltijos organinės sintezės (BOS 2008) konferencijos Vilniuje organizacinio komiteto nariai: kalba pirmininkas prof. Algirdas Viktoras Sniečkus, toliau – Janas Pestis, Janis Upeslakis, prof. Eugenijus Butkus ir Jonas Dunčia

Birželio 29–liepos 2 d. Vilniuje vyko jau tradicinė BOS 2008 – Baltijos organinės sintezės (*Balticum Organicum Syntheticum*) konferencija. Vilniuje ji surengta trečią kartą (prieš tai vyko 2000 ir 2002 m.), po vieną kartą vyko Rygoje (2004 m.) ir Taline (2006 m.).

Mokslo Lietuvos vyriausiasis redaktorius susitiko su trim BOS 2008 konferencijos Organizacinio komiteto nariais: Queen's universiteto Kanadoje profesoriumi Algirdu Viktoru Sniečkumi (Victor Snieckus), kuris yra BOS konferencijų sumanytojas ir iniciatorius, Bristol-Myers Squibb kompanijai atstovaujančiu Jonu Dunčia (John Duncia) ir Vilniaus universiteto profesoriumi Eugenijumi Butkumi, kuris yra ir Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas.

Tiesa, Algirdas Viktoras Sniečkus į BOS 2008 konferencijos aptarimą kiek pavė-

lavo, tad į diskusiją įsitraukė vėliau – su jo mintimis susipažinsime nuo antros pokalbio dalies. Visi diskusijos dalyviai apgailestavo, kad pokalbyje nedalyvavo dar du Jonai iš JAV, Organizacinio komiteto nariai – estas Janas Pestis (Jaan Pesti, *Bristol-Myers Squibb*) ir latvis Janis Upeslakis. Jausdami Baltijos šalių atstovų, konferencijos organizatorių, solidarumą, lietuviai atsisakė nusifotografuoti trise, apgailestaudami, kad negali nusifotografuoti penkiese.

BOS nenusileidžia Gordono konferencijoms

Gerbiamieji pašnekovai, kuo ši „BOS 2008“ konferencija skiriasi nuo prieš tai vykusių keturių konferencijų?

Eugenijus Butkus. Tai 2000 m. pradėtų

konferencijų tęsinys. Jos organinės sintezės mokslo pasaulyje jau spėjo tapti pakankamai žinomos, tad didesnės reklamos joms nelabai ir reikia. Prieš tai tekdavo tos reklamos imtis mums visiems šių konferencijų organizatoriams. Dalyvaudami įvairiose tarptautinėse konferencijose stengdavomės bent po vieną skaidruolę skirti BOS konferencijoms. 2007 m. man teko skaityti kviestinį pranešimą Europos organinės chemijos simpoziume, tad paskaitos pabaigoje bene 70-tą skaidruolę parodžiau kaip tik skirtą būsimajai BOS 2008 konferencijai. Jau buvo žinomi kviestinius pranešimus skaityti kviečiami mokslininkai, tas žinias skelbėme, platinome. Tačiau ir be viso to galima teigti, kad apie šias konferencijas jau pakankamai plačiai žinoma.

Nukelta į 8 p.

2 p.

PROFESINĖ
SAJUNGA
DIRBA

7 p.

GINČAI DĖL
AUKŠTOJO
MOKSLO
REFORMOS

10–11 p.

ONKOLOGIJA
SVEIKATOS
APSAUGOS
SISTEMOJE

11 p.

KVIEČIAME!
DOKTORANTŪRA

14 p.

NAUJOS
KNYGOS

Kauno medicinos universiteto Biomedicininių tyrimų instituto profesinė sąjunga siekia dialogo

Kauno medicinos universiteto (KMU) Biomedicininių tyrimų institutas (BMTI) – vienas iš keturių KMU institutų, turinčių universiteto mokslo instituto statusą. Šiame institute birželio mėn. kilo nemažas sujudimas – dėl Instituto Atestacinės ir konkursų komisijos sprendimų kai kurie darbuotojai buvo atleisti iš darbo, atestuoti žemesnėms pareigoms ir trumpalaikiams terminams.

Kaip atsakas į administracijos veiksmus buvo sukurta darbuotojų profesinė sąjunga. BMTI profesinė organizacija, įsikūrusi š. m. birželio 19 d. jau parengė ir paskelbė savo Veiklos gaires (KMU laikraštis *Ave Vita*, 2008 m. liepos 4 d., Nr. 26). Planuojama kuo skubiau inicijuoti kolektyvinės darbo sutarties svarstymą, keisti netobulus Tarybos bei Atestacinės ir konkursų komisijos darbo reglamentus bei ydingą darbo praktiką, inicijuoti Instituto mokslininkų etikos kodekso sukūrimą, gerinti darbo sąlygas.

KMU BMTI profesinė sąjunga siekia įtvirtinti nuostatą, kad akademinė laisvė reiškia instituto bendruomenės narių teisę atvirai ir pagrįstai dėstyti savo požiūrį į mokslinių tyrimų organizavimą ir administravimą, siekį necenzūruojamai išreikšti racionalias, konstruktyvias kritines idėjas. Kaip tik žodžio laisvės suvaržymai ir kolegialumo trūkumas, laboratorijų vedėjų nuomonės ignoravimas buvo įprasta Instituto valdymo prak-

tikos kasdienybė. Instituto direktorės profesorės Irenos Misevičienės nedemokratiško valdymo metodai netenkino daugelio instituto kolektyvo narių.

Instituto mokslo darbuotojai pastaruoju metu vis dažniau kalba apie demokratinio valdymo principų įgyvendinimą mūsų Institute. Atkreipiamas dėmesys, kad Instituto vadovybė priimdama nepagrįstus sprendimus ignoruoja pastarojo laiko universitetų bendruomenių akademinės laisvės ir demokratijos nuostatas, teisininkų rekomendacijas. Neatsižvelgiama į Lietuvos aukštųjų mokyklų profesinių sąjungų susivienijimo (LAMPSS) priimtus nutarimus dėl mokslo darbuotojų terminuotų sutarčių taikymo praktikos apribojimo, dėl darbuotojų, kuriems sukako 65 metai, darbo sutarčių pasirašymo principų. Neatsižvelgiama ir į Europos mokslininkų chartijos Mokslininkų priėmimo į darbą kodekso reikalavimus.

Šiame straipsnyje diskutuojame apie mokslo darbuotojams keliamus kvalifikacinius reikalavimus ir jų taikymo praktiką Biomedicininių tyrimų institute. Siekiame paanalizuoti KMU BMTI patvirtintus Minimalius mokslo darbuotojų reikalavimus (priimtus 2005-12-29, nutarimas Nr. IT-05-01) ir juos palyginti su Vyriausybės patvirtintais bei kitų KMU institutų priimtais reikalavimais. Taip pat norime aptarti ir pakritikuoti

kvalifikacinių reikalavimų taikymo praktiką.

Jau beveik dvejus metus galioja LR Vyriausybės patvirtintas (2005-08-18, nutarimas Nr. 906) *Aprašas dėl minimalių kvalifikacinių mokslo darbuotojų pareigybių reikalavimų*. Jame pateikti reikalavimai yra sudaryti atsižvelgiant į realų, nors ir ne itin gerą Lietuvos mokslo institucijų finansavimą.

Lietuvos aukštosios mokyklos ir tyrimo institutai, priklausomai nuo toje institucijoje organizuojamų studijų ir tyrimų specifikos, sudarinėjo savus pareigybių reikalavimų aprašus. Mums, mokslo darbuotojams, turėtų rūpėti, ar šie reikalavimai yra realistiški, įvykdomi, sudaryti atsižvelgiant į mokslo finansavimą ir galimybes publikuoti savo darbus tarptautiniuose leidiniuose.

Kadangi mūsų mokslo produkcija šiuo metu daugiausia laikomi moksliniai straipsniai, analizavome reikalavimus jų skaičiui. Lentelėje pateikti reikalavimai straipsnių ir monografijų publikavimui mokslo darbuotojui per kadenciją.

Iš lentelės matyti, kad mūsų institute darbuotojams keliami reikalavimai yra gerokai didesni negu Vyriausybės patvirtintas minimumas. Jie taip pat didesni už KMU Psichofiziologijos bei reabilitacijos instituto, KMU Kardiologijos instituto reikalavimus savo mokslo darbuotojams.

Per pastaruosius 10 metų BMTI gaudavo tik minimalų finansavimą iš Švietimo ir mokslo ministerijos, kurio užtekdavo tik darbuotojų atlyginimams sumokėti. Žinoma, atskiros BMTI mokslo laboratorijos gaudavo papildomo finansavimo iš Lietuvos ar tarptautinių fondų. Tačiau tai tesudarė apie 10 proc. gaunamos iš valstybės sumos. Taigi sunku pasakyti, kodėl BMTI direktorė prof. I. Misevičienė ir Instituto taryba nutarė padidinti reikalavimus mokslininkų produkcijai. Į BMTI mokslininkų bendruomenės nuomonę svarstant šį klausimą nebuvo atsižvelgta, apie tai laboratorijų kolektyvuose taip pat nebuvo atvirai diskutuota.

Kita mokslo BMTI profesinės sąjungos keliami ir diskutuojama problema – terminuotų darbo sutarčių su mokslo darbuotojais sudarymo praktika ir darbo sutarčių trumpinimas iki vieno metų. KMU BMTI profesinės sąjungos Veiklos gairėse jau buvo paminėta, kad taip yra nusižengiama Darbo kodeksui, suvaržomos darbuotojų socialinės ir ekonominės garantijos. Direktorės iniciatyva mūsų Institute darbo sutarties laikotarpis kai kuriems neparankiems darbuotojams buvo trumpinamas iki vieno metų net ir tada, kai buvo įvykdomi BMTI priimti Minimalūs mokslo darbuotojų reikalavimai. Tai prieštarauja ir Vyriausybės nutarimui, kur rašoma, kad mokslo darbuotojai yra skiriami kadencijai, „kuri paprastai ne

trumpesnė kaip 3 metai“. Darbuotojų, kuriems sukako 65 metai, „automatiško atleidimo“ iš darbo praktika, atrodo, taip pat tapo „auksiniu standartu BMTI administracijos darbo praktikoje.“ Dėl šios problemos sprendimo BMTI profesinė sąjunga taip pat siūlo atvirai diskutuoti ir siekti sutarimo.

Mūsų Instituto mokslininkai kelia klausimą dėl Mokslo informacijos instituto duomenų (MII) bazės straipsnių per didelio sukreštinimo ir net suabsoliutinimo. BMTI Atestacijos ir konkursų komisijos darbo praktika rodo, kad Mokslo informacijos instituto duomenų bazėje (*ISI web of Science*) esantys straipsniai buvo laikomi svarbiausiu atestavimo kriterijumi, o į kitą mokslo produkciją dažnai visai neatsižvelgiama. Taip yra nesilaikoma Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007-05-05 nutarimo (byla 18/16) *Dėl minimalių kvalifikacinių reikalavimų mokslininkams*, kuriame rašoma: „Teisės aktuose įtvirtinti reikalavimai, kad mokslininkas, pretenduojantis į tam tikras pareigas [...] turi būti paskelbęs tam tikrą kiekį mokslo darbų ir tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, negali būti suabsoliutinami.“ Konstitucinis Teismas pabrėžė, „kad mokslinius straipsnius reikalaujama skelbti leidiniuose, įtrauktuose į Mokslinės informacijos instituto (MII), kuris yra JAV įsikūrusi privati įstaiga, teikianti mokamas paslaugas, duomenų bazę... Tai tik viena iš daugelio tarptautinių mastu pripažintų tarptautinių duomenų bazių, į kurią daugiausia įtraukta anglų kalba leidžiamų leidinių“. Minėtos minimalių reikalavimų nuostatos pripažintos prieštaraujančios Konstitucijai „dėl to, kad sklaidos

reikalavimai yra pernelyg suabsoliutinti.“

Konstitucinis Teismas nurodė, „kad mokslo darbų vertinimo sistema turi būti tokia, kad apie mokslininko kvalifikaciją ir jo mokslo darbo vertę, reikšmingumą būtų galima spręsti ne vien pagal formalius kriterijus [...], bet visų pirma pagal mokslo darbų vertę, reikšmingumą, fundamentalumą, įtaką formuojantis naujoms mokslinių tyrimų sritims ir pan.“ Kaip minėjome straipsnio pradžioje, skaidrus mokslininkų darbo rezultatų įvertinimas ir priimami nepagrįsti sprendimai tapo tiesiogine priežastimi, kodėl mūsų Institute susikūrė profsąjunga. Organizacijos sukūrimą palaiko nemažai laboratorijų vedėjų, BMTI tarybos nariai, Atestacinės ir konkursų tarybos nariai. Žinoma, dar daugelį Instituto darbuotojų kausito baimė „prieštarauti valdžiai“. Tačiau viešumas ir profesinės organizacijos užnugaris jau dabar pradėjo keisti kolektyvo klimatą: darbuotojai patys kelia opias problemas, administracija padarė daug nuolaidų, profesinė sąjunga imta traktuoti kaip kolektyvo nuomonės reiškiėja ir darbuotojų teisių gynėja.

Tikimės, kad Instituto profesinės sąjungos įkūrimas padės ne tik spręsti Instituto finansavimo, mokslo darbuotojų atestacijos klausimus, bet prisidės prie sklandesnio numatomo mokslo tiriamųjų institucijų Lietuvoje reformavimo.

Jungtinės profesinės sąjungos (JPS) padalinio KMU BMTI profsąjungos komiteto nariai:
doc. dr. Linas Šumskas,
prof. habil. dr. Raimundas Lekas,
dr. Loreta Strumylaitė,
dr. Algimantas Bytautas

LR Vyriausybės bei trijų Kauno medicinos universiteto mokslo institutų patvirtinti minimalūs reikalavimai moksliniams straipsniam per kadenciją vyresniajam mokslo darbuotojui.

	≥5 straipsniai tarptautinėse duomenų bazėse referuojamose žurnaluose	≥5 straipsniai tarptautinėse duomenų bazėse referuojamose žurnaluose (iš jų ≥2 straipsniai MII duomenų bazėje)	≥5 straipsniai tarptautinėse duomenų bazėse referuojamose žurnaluose (iš jų ≥1 straipsniai MII duomenų bazėje)	≥5 straipsniai tarptautinėse duomenų bazėse referuojamose žurnaluose
2 kriterijus	≥1 straipsnis tarptautinėse duomenų bazėse referuojamose žurnaluose + 1 recenzuota monografija	≥1 straipsniai MII duomenų bazėje + 1 recenzuota monografija	≥1 straipsniai MII duomenų bazėje + 1 recenzuota monografija	≥1 straipsnis tarptautinėse duomenų bazėse referuojamose žurnaluose + 1 recenzuota monografija

* Kauno medicinos universiteto Biomedicininių tyrimų institutas

** Kauno medicinos universiteto Kardiologijos institutas

*** Kauno medicinos universiteto Psichofiziologijos ir reabilitacijos institutas

Pasirašytas bendradarbiavimo susitarimas su profesinėmis sąjungomis

Liepos 16 d. Švietimo ir mokslo ministerija ir Lietuvos švietimo sistemos darbuotojus vienijančių profesinių sąjungų centras (jį sudaro Krikščioniškoji švietimo darbuotojų profesinė sąjunga, Lietuvos mokytojų profesinė sąjunga, Lietuvos švietimo darbuotojų profesinė sąjunga, Lietuvos profesinė sąjunga *Sandrauga*) pasirašė susitarimą. Šiuo susitarimu siekiama sudaryti prielaidas tobulinti socialinį dialogą švietimo srityje.

„Tai dalykiškas, konkretus susitarimas, kaip ministerija ir profesinės sąjungos bendradarbiaus siekdamos pagerinti mokytojo socialinį statusą, iš esmės sprendamos mokytojų atlyginimų, darbo, mokymo kokybės ir kitus aktualius klausimus. Kurdami sutartį labai intensyviai dirbome. Norėčiau padėkoti profesinėms sąjungoms už konstruktyvų darbą“, – pasirašydamas susitarimą pabrėžė švieti-

mo ir mokslo ministras Algirdas Monkevičius.

Susitarimu šalys įsipareigoja bendradarbiauti spendžiant švietimo įstaigų darbuotojų darbo, ekonomines ir socialines problemas; siekti, kad konfliktinės situacijos būtų sprendžiamos dialogu, grindžiamu paritetiniais pagrindais, išsaugant abipusę pagarbą ir pasitikėjimą.

Taip pat susitarta keistis aktualia informacija, konsultuotis dėl abiem šalims priimtinių sprendimo būdų, aktualiausias problemas svarstyti ir sprendimus priimti bendruose posėdžiuose. Prireikus bus sudaromi konkretūs susitarimai, kuriais būtų siekiama gerinti švietimo įstaigų darbuotojų ekonominę ir socialinę padėtį.

Sutartis įsigalioja nuo pasirašymo dienos.

LR Švietimo ir mokslo ministerijos informacija

Studijų kokybės vertinimo centras: baubas ar draugas?

Atkelta iš 1 p.

Todėl drįsčiau pasakyti, kad buvusių fizikų nėra, tik jie kartais dirba kitus darbus. O jei taip, tai kokį Lietuvos mokslo vaizdą šiandien matote, ką šalies moksle reikėtų išsaugoti, o ką kuo greičiau keisti?

Klausiame apie dabartinį vaizdą, ir man nėra paprasta atsakyti. Beje, man labiau prie širdies ne statiniai vaizdai, bet dinaminiai procesai, pokyčiai. Tiesa, tuo metu atlikdami kvantmechaninius skaičiavimus mes tų dinaminį procesų negalėdavome skaičiuoti, mūsų skaičiavimus varžė tuometinės skaičiavimo mašinų galimybės. Buvo galima skaičiuoti tik labai mažų molekulių reakcijų kinetiką, bet ir to man pačiam neteko daryti.

Dinamikos mėgėjui teko skaičiuoti statinius reiškinius?

Deja, man teko skaičiuoti statinius reiškinius arba kinetiką per statistiką, t. y. tam tikrose pozicijose formuluodami uždavinį galėdavome numatyti, kokia bus kinetika. Galėjome suformuluoti uždavinį, kad ESM jį skaičiuotų šimtą metų, bet būtų absurdas tiek laiko skaičiuoti ir naudoti išteklius tokioms užduotims. Nuolat tekdavo vertinti: o kokia to ar kito skaičiavimo prasmė?

Eidamas SKVC vadovo pareigas į savo paties darbą žiūriu taip pat gana kritiškai, stengiuosi įžvelgti jo ribotumus ir galimybes. Dirbdamas su mokslo reikalais taip pat neretai pats sau užduodu klausimą: kokia šių vertinimų prasmė?

Įtariu, kad ir mūsų kritiškiesiems skaitytojams gali kilti panašus klausimas: kokia prasmė to popierizmo liūno, į kurį neišvengiamai tenka klumpėti, rengiant, tarkime, savianalizę?

Kai atliekame išorinį studijų programų ir mokslo vertinimą (kita mūsų Centro funkcija – užsienyje įgytų kvalifikacijų vertinimas), stengiuosi paklausti: „Ar mūsų Centras jums ką nors draudė, galvas kapojo? O gal padėjo studijų programos vykdytojams suprasti, kur jų silpnybės ir kaip jas pašalin-

ti, kur privalumai ir kaip juos tinkamai išnaudoti?“

Iš tiesų mūsų darbe nemažai popierizmo, bet mes ne buhalteriai ir nieko netikriname. O įvertinti galime. Savianalizės atlieka pačios institucijos, ir jos vėliau sutinka, kad tų savianalizė paveikimas yra 60–70 proc. vien todėl, kad sistema verčia darbuotojus pagal tam tikrą metodiką atlikti savianalizę. Jeigu tai daroma neformaliai, savianalizės nauda akivaizdi. Kitaip sakant, SKVC gali nieko nedaryti, nes pati institucija rengdama savianalizę atskleis nemažai savo trūkumų. Išoriniai ekspertai nėra visažiniai, ekspertizės laikas yra ribotas, o institucija, jeigu tik nori, visada sugebės paslėpti daugelį savo trūkumų. Ypač turint mintyje mūsų kai kuriose srityse sunkiai pralenkiamus gebėjimus.

Nuolat pastebiu, kad kuo stipresnė institucija, tuo kritiškesnę savianalizę atlieka. Perskaičius gali atrodyti, kad ten liūdna padėtis, dėstytojams negerai tas ar kitkas, bet užtenka pamatyti užsiedusias studentų akis ir suvoki, kad ten labai gera akademinė atmosfera. Ir priešingai: ateini į leisgvyvę instituciją, išoriškai lyg ir gražu, „iščiūstyta“, pasirengta tikrinimui, bet užtenka valandos, kad pajustum, ko verta ši institucija. Labai greitai pamatai – yra akademinė atmosfera ar ne. Jei dėstytojai bijo ištarti žodį, dėl kurio iš anksto nebuvo tartasi su vadovais, labai jaučiama, kad atėjo tikrintojai. Stiprioje institucijoje tikrintojų nėra, o yra kolegijos, vyksta normali darbinė diskusija.

Tai Vakarų patirtis?

Taip, mes savo darbą kopijuojame iš Vakarų, bet ši sistema skirta tam tikro lygio, tam tikro pajėgumo institucijoms. Tada ji paveiki. Kartais išgirstame kritikos: tokia silpna institucija, o mes, girdi, ją praleidžiame per tikrinimo sietą. Bet mes juk nesame inspektoriai, kurie gaudo kelių eismo taisyklių pažeidėjus. Kartais reikia ir inspektorių,

pereinamoju laikotarpiu neprošal patikrinti, ar apskritai kai kuriose institucijose vyksta paskaitos. Tiesa, mūsų Centras į paskaitas nevaikšto vien todėl, kad nepaplistų „parodinės“ paskaitos. Mūsų tikslas – padėti institucijai, pagelbėti, ypač kai kviečiame užsienio ekspertus.

Tu man, aš tau

Ar visoms institucijoms padeda šis SKVC veiklos metodas?

Išsivaizduojame, kad galime talkinti tam tikro lygio institucijoms, bet ne sukčiams. Tada mūsų metodų poveikimas abejotinas, nes formuluojame ne tokius tikslus. Tikiame, kad einame pas kolegas, todėl kaip su kolegomis ir bendraujame. Nenorime leistis iki inspektorių lygmenų, nes juk dirbame akademinėje sistemoje.

Žodis „sukčiai“ iš Jūsų lūpų išsprūdo netyčia? Sunku išsivaizduoti, kad aukštojoje mokykloje sąmoningai būtų sukčiujama.

Neatsiimu savo žodžių. Vertiname universitetus ir kolegijas, valstybines ir privačias studijų institucijas. Yra privataus sektoriaus aukštųjų mokyklų, nuoširdžiai kovojančių už savo gerą vardą, siekiančių susilyginti su valstybinėmis institucijomis, bet yra ir tokių institucijų, kuriose vyksta tylus sandėris: tu man 3–4 metus moki pinigus, aš „nematau“, kaip tu studijuoji. Po „studijų“ gausi diplomą... Sandėris tylus, nesiderant, bet kartais vyksta. Ar galiu kitaip, negu sukčiais, pavadinti tokio nebylaus sandėrio dalyvius? Kaip suprasti kolegiją, kuri per 3 metus nepašalina nė vieno nepažangaus studento, nors priima ne pačius geriausius abiturientus.

Kaip čia šalinsi mokius studentus...

Todėl savo žodžių ir neatsiimu. To žodžio netaikau valstybinėms universitetams ir kolegijoms. Prasti pavyzdžiai teršia gerą privačių mokyklų vardą. Kartais ir valstybinėse aukštosiose mokyklose, ypač nepopuliariose studijų programose,

Studijų kokybės vertinimo centro direktorius dr. Eugenijus Stumbrys

galioja toks nebylus susitarimas. Vis dėlto akademinė sritis nėra ta, kur labai klesti panašūs dalykai. Kita vertus, jokie tyrimai nepadaryti, o studentai labai jaučia tokius dalykus. Pradėjus dirbti SKVC man teko pajusti tam tikrą „zondavimą“: kai kurie interesantai atėdavo su portfeliuku, ir ne tuščiu. Užteko pasakyti: „Į kokią padėtį statote mane ir save?“ ir vizitai su portfeliuku baigėsi. Daugiau problemų nekildavo, nes garsas labai greit sklinda.

Ne pagal skeptro senumą

Kur šiandien didžiausios problemos?

Įvardyčiau dvi svarbiausias: aukštojo mokslo valdymas (institucijos mastu) ir administravimas (šalies mastu), o kaip prasto administravimo padarinys iškyla kita didelė problema – prastas aukštojo mokslo finansavimas. Sakyčiau nusikaltamai menkas finansavimas. Save gerbianči valstybė negali išlaikyti tokio plataus aukštojo mokslo sektoriaus, skirdama tokį menką finansavimą. Tarsi aukštosios mokyklos būtų kaltos, kad gauna mažesnę pusę to, ko joms reikia normaliai veiklai.

Tai todėl taip yra mūsų šilto ir šalto regėjusioje tėvynėje?

Ar būna didelis mūšis, kai skiriamas švietimo ir mokslo ministras? Pagal svarbą tarp kitų ministerijų Kultūros ir švietimo ir mokslo ministerija yra 12–13 vietoje. Kol taip bus, tokį finansavimą aukštajam mokslui ir turėsime. Jeigu ministrai politiškai nėra stiprūs, nėra pakankamo palaikymo, atėjus metui daryti skausmingus, nepopuliarius politinius sprendimus, jie yra visiškai nepajėgūs. Joks ministras šios padėties nepakeis, jeigu apskritai valstybėje nepakis požiūris į švietimą, mokslą ir kultūrą. Tai strateginiai valstybės prioritetai, bet ar jie

suvokiami? Ne. Negalima didinti valstybės finansuojamų vietų skaičiaus aukštosiose mokyklose ir palikti tą patį finansavimą. Bet Lietuvoje taip buvo nuolat daroma. Gana stiprios jėgos buvo nukreiptos į kovą, kuri aukštoji mokykla bus didžiausia ir įtakingiausia, bet ne į tai, kad padėtis iš esmės keistųsi visoje aukštojo mokslo sistemoje.

Nereikia vieno stipriausio, didžiausio universiteto šalyje?

Seniai tvirtinau, kad 3,5 mln. gyventojų šalyje reikia padaryti vieną universitetą Europos regioniniu universitetu. Europoje apytiksliai 10 mln. gyventojų sudaro vieną aukštojo mokslo regioną. Siekdami šio tikslo turėtume glausti pečius. Negalima tenkintis vien skambiu universiteto pavadinimu ir tam tikromis išskirtinėmis teisėmis. Ne pagal universiteto skeptro senumą ar rektoriaus kepurės grožį turi būti skiriamas finansavimas. Turi lemti pasiekimai moksle ir studijose. Bet įgijus pripažinimą reikia jausti atsakomybę. Ką turime šiandien? Visi 15 valstybinių universitetų kovoja dėl trupinio.

Vienas iš jų kovoja dėl nacionalinio universiteto vardo, o kai kurie kiti – dėl išlikimo.

Man šiandien aktualesni atrodo universitetų valdymo, kitaip tariant, savivaldos (autonomijos) reikalai. Labai didelė problema. Ir pirmiausia dėl to, kad rektorai yra juos renkančiųjų – docentų ir profesorių – įkaitai. Bendravau su dauguma universitetų rektorių ir kolegijų direktorių. Užtenka pasižvalgyti, kas šiuo metu vyksta kolegijose, kur direktorius renka tarybos. Kaip tos tarybos skiriamos – atskiro pokalbio tema. Dažnai pakalbu su direktoriais, ku-

Nukelta į 16 p.

Mes jau diplomuotos...

Kelionė iš Vilnijos į Zanaudykų kraštą (2)

Pradžia Nr. 13

Tai, kad Lietuva yra nedidelė, kartais tampa kone priežodžiu, nors ir mažame gali būti daug įvairovės. Lietuvos įvairovę daugeliui iš mūsų dar reikia atrasti. Išvyka *Zanavykų patriotų* takais daugeliui kelionės dalyvių buvo nemenkos rados. Ši Cingų labdaros fondo ir VŠĮ *Sintautų akademijos* organizuota vienos dienos išvyka buvo skirta Vilniaus apskrities lietuviškų mokyklų moksleiviams ir mokytojams iš Pabradės, Dieveniškų, Sudervės, Marijampolio, Vilniaus miesto Viršuliškių vidurinės mokyklos, bet nenusiviltų ją pakartoję ir kitų Lietuvos vietų žmonės. Būtų gerai turėti ir tokius vedlius, kokius turėjo šios kelionės dalyviai: kultūros istoriką, Šakių krašto žinovą Albiną Vaičiūną, *Sintautų akademijos* vadovą Vitą Girdušką ir kitus. Kelionę praturtino ir Vilnijos lietuviškų mokyklų mokytojai, o savo dainomis – ir Pabradės Ryto gimnazijos moksleivės.

Būti lietuviu – joks privalumas

Kelionės metu Cingų fondo valdybos pirmininkas Jonas Endriukaitis pasidalijo savo pastebėjimais apie vadinamojo Vilniaus krašto, o mes sakysime Vilnijos, nutautėjimą. Jam dar studijuojant Vilniaus universitete, kaip ir daugeliui kitų studentų, teko rinkti tautosaką, užrašinėti lietuvių liaudies dainas Vilnijos kaimuose, Dieveniškų apylinkėse. Viename kaime su Gražina Mareckaite, vėliau – žinoma žurnalistė, aptiko senutę, mokačią daugybę lietuvių liaudies dainų. Jos dukra dar mokėjo lietuviškai, o su anūkais močiutė savo gimtąją lietuvių kalbą jau nebesusikalbėjo. Šią senutę studentai atsivežė į Vilniaus universitetą, į lietuvių liaudies dainų vakarą. Kai dainininkė ilgai ploję studentai išgirdo, kad jos anūkai nemoka lietuviškai, didelė universiteto salė ilgam pritrilo.

Dar tais laikais, kai Vilniaus miesto meras buvo Alis Vidūnas, vėliau tapęs Vilniaus apskrities viršininku, naujai Dieveniškų seniūnei buvo pasilikęs pirmojo vairuo-

Už Kauno, panemuniuos, rymo vėlyvosios gotikos grožybė – Zapyškio bažnyčia

tojas lietuvis. Toje nei baltarusiškoje, nei lenkiškoje „tuteišių“ aplinkoje būti lietuviu – joks privalumas. Karingoji seniūnė pareiškė vairuotojui: „Tu ne mūsiškis, aš tave atleidi.“ Kadangi atleisti be teismo sprendimo buvo ne taip paprasta, seniūnė ėmėsi lietuvių vairuotojo ignoravimo taktikos. Šis ateina į darbą ir aštuonias valandas prasėdi seniūnijoje, o seniūnė po „savo valdas“ demonstratyviai važinėja su savu vairuotoju. Štai tokioje atmosferoje, kurią tiesmukiškesnio žodžio šalininkas tikriausiai pavadintų tautinio nepakantumo aplinka, lietuviškoms mokykloms kurtis ir tarpti buvo labai nelengva.

Vis dėlto keisčiausia, kad ir atkūrus nepriklausomybę vadinamajame Vilniaus krašte reikalai nepagerėjo. Aukščiausios Lietuvos valdžios institucijos, vengdamos aštrinti santykius su Vilniaus ir Šalčininkų rajonų savivaldybėmis, yra stebėtinai pasyvios, taikstosi su prieš vietos lietuvių nukreipta propaganda, kartais net grasinimais. Užfiksuotas ne vienas atvejis, kai lietuviai susilaukia grasinimų, jeigu drįs balsuoti už vietinėms prolenkiš-

koms jėgoms „netinkamus“ kandidatus, t. y. lietuvius. Vietos žmonės įbauginti, bijo pasakyti drąsesnį žodį, nes žodis žvirbliu išskrenda, o gyventi reikia kitakalbėje aplinkoje.

Kai kuriuos Vilniaus ir Šalčininkų rajonų savivaldybių vadovus, panašius į prisimintą Dieveniškų seniūnę, Jonas Endriukaitis gana taikliai apibūdina – nevalstybiškai mąstantys žmonės. Pasakyta inteligentiškai ir tolerantiškai.

Mokytojo vaidmens svarba

Upės bėgimo nesustabdysi. 1992 m. iš Dieveniškų trikalbės (rusų, lenkų ir lietuvių) vidurinės mokyklos buvo atskirtos lietuviškos klasės ir atidaryta Dieveniškų 2-oji vidurinė mokykla. Pirmąją jo direktore tapo Danutė Andriškevičiūtė. 1995 m. mokykla gavo prasmingą *Ryto* vardą, nuo 2004 m. jai vadovauja Lolita Mikalauskienė. Sutvirtėjusi *Ryto* mokykla pagal mokinių skaičių jau lenkia vietos kitakalbių mokyklą.

Dieveniškės, Turgeliai, Kalesnykai – tai vietovės, kur lietuviškos mokyklos išsilaikė, sutvirtėjo ir da-

bar yra lietuviškumo židiniai, nors Šalčininkų rajono savivaldybės taryboje šiandien tarp 25 narių tik trys lietuviškos pavardės. Knietai paklausti: kokios tautos žmonės nepriklausomoje Lietuvoje šiandien jaučiasi tautine mažuma Šalčininkų ar Vilniaus rajonuose?

J. Endriukaitis primena kai kurių Vilniaus mokyklų indėlį lietuvinant šį kraštą. Dvejus metus iš eilės Dieveniškėse buvo organizuojamos moksleivių stovyklos, jose dalyvavo ir Vilniaus Naujamiesčio moksleivių namai. Moksleiviai gyveno miestelio pakraštyje, į pamaldas ir renginius per miestelį eidavo dainuodami, o prie stovyklautojų prisidėdavo ir vietos vaikai, jausdami, kad su jais galima leisti laiką įdomiai, turiningai, kad tai lyg ir aukštesnio lygio bendravimas. Šioje stovykloje sumanumu ypač pasižymėjo vilniėtė mokytoja Ona Židonytė.

Mokytojo vaidmuo Vilnijoje išlieka nepaprastai svarbus. Kur buvo darbu pasišventusių mokytojų, ten lietuviškos mokyklos išliko ir net sustiprėjo. Tačiau vien gerų norų maža. Labai svarbu, kad mokytojai taptų tos vietovės gyventojais, būtų tarp vietos žmonių, taptų jiems sekiniu pavyzdžiu. Tokiam mokytojui žmonės mieliau patiki ir savo vaikus, pradeda laikyti saviškiu, pasitiki.

Štai kad ir Pabarės pavyzdys. Tai nemaža gyvenvietė Šalčininkų rajone. Čia veikė lietuviškas darželis ir lietuviškos klasės vietos mokykloje, atrodė, perspektyvos lietuviškumui tarpti neblogo. J. Endriukaitis, Vilniaus apskrities viršininko patarėjas, rūpinęsis švietimo reikalais, atvykęs į Pabarę mokytojos klausinėjo apie lietuviškų klasių reikalus mokykloje. Pažvelgęs pro langą paklausė upelio, tekančio per Pabarę, pavadinimo. Mokytoja prisipažino nežinanti, nes atvažiuojanti autobusu iš Kauno, kai pamoka jau prasidėjusi, po pamokų vėl paknopstom bėganti į autobusą – nėra kada bendrauti su vietos gyventojais. Po kelerių metų lietuviškas darželis buvo uždarytas, neliko ir lietuviškų klasių mokykloje.

Galima pateikti ir kitokių pavyzdžių. Štai kad ir Vilniaus rajono Su-

dervės pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos mokytoja Vita Burzdžiuvienė kartu su vyru – mūsų kelionės dalyviai. Išgyveno į kitakalbę aplinką, kuri iš pradžių ne itin palankiai žvelgė į mokytoją ir jos vyrą, taip pat dirbantį vietos mokykloje. Sektinis šių mokytojų pavyzdys ir kitiems šiame krašte dirbantiems lietuviams.

Užnemunės istorinis savitumas

Lietuvos kraštų savitumas priklauso nuo ten iš seno gyvenusių žmonių. Ne ką mažiau ir nuo krašto priklausomybės skirtingoms valstybėms vienu ar kitu istorijos laikotarpiu. Kai kuriuos dalykus kartais esam linkę tarsi pamiršti, o gal niekada jų ir nebuvo įtvirtinę savo atmintyje. Juk istorijos mokslo mokėmės laikais, kai Lietuvos istorija buvo tik sovietų imperijos istorijos dalis, kai saugiausia buvo kai kurių jos subtilybių išvis „nežinoti“, o jei kas žinojo, tai dėl ramybės ir atsakomybės už šeimą ir vaikus stengėsi per daug neminėti, bent jau viešai. Kaip giliai nežinojimas, o gal paviršutiniškas žinojimas glūdi mūmyse... Užtektų priminti teiginį, nuolat kartojamą net ir istorikų straipsniuose: „1795 m., kai Lietuva pateko Rusijos priklausomybėn...“ Tai tik dalis tiesos, nes Užnemunė atiteko Prūsijai ir buvo pavadinta Naująja Rytų Prūsija. Ne toks jau menkas kašnis, nes tai 12,6 proc. Lietuvos ploto – aštuntadalio teritorijos.

Vokiečiai pasidarbavo iš peties: reglamentavo net lauko tualetų statybos reikalavimus, taip pat pirčių lankymo dažnumą... Jei kurie gyventojai nesilaikydavo taisyklių, turėdavo reikalų su policija, mokėdamas baudas. Užnemunės likimas – akivaizdus pavyzdys, ką reiškia žmonių ir tautos gyvenimui priklausymas vienai ar kitai valstybei.

1806 m. Prūsija pralaimėjo karą Prancūzijai, kurios priešakyje stovėjo Didžiosios Prancūzijos revoliucijos šūkius *Laisvė, lygybė, brolybė!* imperatoriaus karūną spėjęs iškeisti Bonapartas. Prūsijos karalius Frydrichas Vilhelmas su karaliene Luiza buvo priversti bėgti į Klaipėdą, o Bonapartas tapo ir Lietuvos Užnemunės valdovu. Krašte prasidėjo reikšmingos reformos. Iš jų svarbiausios – Napoleono teisės kodekso įsigaliojimas ir baudžiosios panaikinimas 1807 m., naudotas naujasis Grigaliaus kalendorius, kai anapus Nemuno, Rusijai priklausiusioje Lietuvos dalyje, buvo gyvenama pagal senąjį Julijaus kalendorių. Aleksoto tiltas Kaune galėtų būti pavadintas savotiška „laiko mašina“, nes XIX a. užtekdavo iš Kauno pervažiuoti į Prūsijai priklausantį kairįjį Nemuno krantą, ir toks keliautojas iškart šokteldavo 12 dienų į ateitį. Laiko požiūriu – beveik dvi savaites, o ūkiniame ir kultūriname gyvenime – kone pusę šimtmečio į ateitį. Civilizacinė ir kultūrinė Užnemunės pažanga, palyginus su likusia carų valdžioje Lietuvos dalimi, buvo akivaizdi. Neatsitiktinai Užnemunė XIX a. antrojoje pusėje tapo lietuvių tautinio atgimimo skatintoja. Ko gero, tai daugiau priklausė ne tiek nuo laiko skaičiavimo

Zapyškio bažnyčios architektūriniai fragmentai

sistemos, kiek nuo baudžiosios panaikinimo, turėjusio ypač reikšmingų padarinių šiam kraštui, o Suvalkijos ūkininkas tapo gerovės sinonimu visai Lietuvai. Neatsitiktinai iš Sūduvos (Suvalkijos) valstiečių išaugo nauja lietuvių inteligentija, iškilo ištisa plejada šviesuolių, tautinio atgimimo veikėjų, sugebėjusių imtis atsakomybės už visos Lietuvos reikalus. Nepriklausomybės idėja aiškius kontūrus įgijo būtent iš šio krašto kilusių žmonių galvose. Bet neužbėkime į priekį, nes visa tai buvo ne toks spartus procesas, kaip to norėtume.

Geopolitikos mėgėjams priminsime, kad 1807 m. Nemune ant plausto ties Tilže susitikę Bonapartas ir Aleksandras I kūrė kontinentinę sistemą, faktiškai dalijosi Europą. Ji turėjo būti padalyta į rytinę ir vakarinę dalis. Per Lietuvą ėjo skiriamoji riba, jos teritorija ir priklausė skirtingoms imperijoms.

Tarp kitų prancūzų įvestų naujovių priminsime administracinę reformą, pagal kurią lietuviškoji Užnemunė buvo priskirta Varšuvos kunigaikštystei. Beje, šis politinis Bonaparto naujadaras gyvavo neilgai, nes po 1812 m. pralaimėtos Rusijos kampanijos, o 1813 m. – Tautų mūšio Užnemunė perėjo Rusijai. Iš Varšuvos kunigaikštystės buvo sudaryta Rusijos imperatoriaus valdoma Lenkijos karalystė. Jos dalimi tapo Užnemunė, įėjusi į Augustavo vaivadiją. Lenkijos karalystė taip pat pasirodė neamžina. Po 1831 m. sukilimo ji buvo panaikinta, o 1837 m. jos teritorija padalyta į gubernijas. 1867 m. sudaryta nauja Suvalkų gubernija. Jai priklausė Marijampolės apskritis, o pastarosios

mas Kalanta, susideginęs 1972 m. gegužės 14 d. Kauno muzikinio teatro skverelyje. Priešmirtiniame rašelyje jis užrašė: *Del mano mirties kaltingit tik santvarką*. Jaunasis Lietuvos patriotas paaukojo savo gyvybę, protestuodamas prieš sovietinę Lietuvos okupaciją, pakartodamas čekų patrioto Jano Palacho susideginimo aktą 1969 m. Prahoje – taip čekų patriotas išreiškė savo tautos protestą prieš sovietų karinę invaziją į Čekoslovakiją.

Romo Kalantos palaikai sovietų saugumo nurodymu buvo palaidoti paslapčia dviem valandom anksčiau, negu buvo šeimos numatyta, visiems paskelbta – bijota masinio žmonių susibūrimo ir galimų neramumų. Valdžios struktūrų nesiskaitymas su velionio šeima ir žmonėmis, atėjusiais žuvusiųjų palydėti į paskutinę kelionę, sukėlė didžiulį nepasitenkinimą, kuris baigėsi masinio protesto demonstracija Laisvės alėjoje ir susidūrimais su okupacinės valdžios jėgos struktūromis. Romo Kalantos žūties vieta skvere prie Muzikinio teatro ir kapas Romainių kapinėse tapo pasipriešinimo okupaciniam režimui simboliu.

Kuo žymi Marvelė

Kairiajame Nemuno krante tarp Aleksoto tilto ir Kauno vakarinio lanksto – Marvelė. Sena žvejų gyvenvietė, tik 1929 m. prijungta prie Kauno miesto. Bene mažiausiai žinomas Kauno priemiestis. Nepalyginsi su Aleksotu, nors jis yra vos 1 km nuo Marvelės kylant Nemunu aukštyn. Jis ėjo į istoriją jau tuo, kad 1812 m. naktį iš birželio 23-iosios į 24-ąją šalia Aleksoto, Pajiesyje, bu-

medžiaga. Lietuvos mišku su Vakarų šalimis prekiauvę Krišpinas Kiršenšteinas ir Jonušas Eperješas statė Raudonės ir Panemunės (Vytėnų arba Gelgaidų) pilis-rūmus dešiniajame Nemuno krante. Jos ir dabar tebėra lietuviškųjų panemunių puošmena.

Nedidukas Marvelės piliakalnis šiandien nedaug kam krinta į akį. Archeologui Petruui Tarasenkai krito, jis ėmėsi tyrinėti. Į rytus nuo piliakalnio yra unikalus archeologijos paminklas – didžiausias Baltijos šalyse (7 tūkst. kvadratinė metrų) Marvelės kapinynas. Žmonės čia laidoti nuo II iki XII amžiaus, kapavietėse atsispindi baltų laidojimo papročių kaita – nuo kūnų užkasimo iki deginimo. Kai kuriose kapavietėse yra auکوjimo židinių, rasta ritualinių apeigų vietų. Atkasta 1,5 tūkst. žmonių kapaviečių, apie 300 žirgų kapų. Tai didžiausias žirgų kapinynas Lietuvoje. Marvelės kapinynas tirtas 1991–2006 m., išleistas veikalas *Marvelė. Lietuvos aukštaičių kapinynas I tomas*. Radiniai ir įkapės saugomi Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyriaus fondose.

Dar pridursime, kad Marvelėje nuo 1999 m. eksploatuojami mechaninio-cheminio valymo įrenginiai. Juos pastačius Nemuno užterštumas sumažėjo 70 proc. Statomi biologinio nuotekų valymo įrenginiai. Juos įrengus Nemuno ruože nuo Kauno iki Kuršių marių vandens užterštumas turėtų sumažėti 95 proc. Žinoma, jei šios upės neterštų Kaliningrado sritis.

Pypliai... Gal tai ir yra Pilėnai?

Važiuojant į vakarus Šakių rajono kryptimi, pasibaigus Kačerginės miškui, ant Nemuno kranto dunkso Pyplių piliakalnis. Istorikas Zenonas Ivinskis, kurio 100-ąsias gimimo metines šiomet minime, buvo įsitikinęs, kad didvyriškieji Pilėnai – tai Pyplių piliakalnis. Z. Ivinskis rėmėsi kryžiuočių metraščiais, kurie nurodė, kad kitame krante į Nemuną įtekėjo upė. Ir išties priešais Pyplių piliakalnį anapus Nemuno yra Nevėžio žiotys.

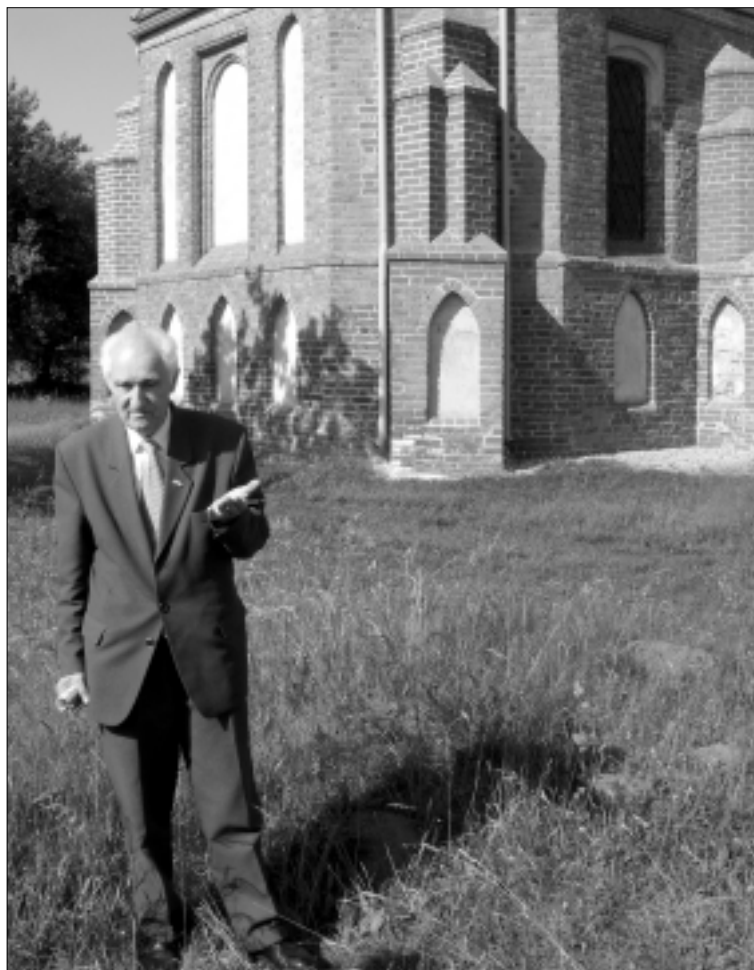
Dabar įsitvirtinusi nuomonė, kad buvę Pilėnai – Punios piliakalnis. Pažvelgę nuo priešingame Nemuno krante dunksančio Punios piliakalnio, pamatytume ne į Nemuną įtekančią upę, o tik Punios šilą.

Kačerginėje kas vasarą vyksta kudirkaičių – jaunųjų Vinco Kudirkos idėjų puoselėtojų – stovyklos. Stovyklautojai eina ant Pyplių piliakalnio, o Albinas Vaičiūnas jiems pasakoja didvyriškąją Pilėnų gynimo istoriją. Gal kuris nors iš kudirkaičių ateityje taps istoriku ir atrast tikrąją Pilėnų buvimo vietą.

Kad atradimas dar laukia savo autoriaus, rodo ir žodis „pilėnai“. Veikiausiai tai bendrinis žodis, reiškiantis pilies gyventojus. Vokiečių metraštininkai, nesuprasdami lietuvių kalbos, galėjo jam priskirti tikrinio daiktavardžio prasmę. Toks aiškinimas nėra kiek nesumenkintų vienos konkrečios pilies gynėjų didvyriškumo, bet tarytum visai Lietuvai, visoms šalies pilims priskirtų didvyriškųjų gynėjų šlovės simbolinę dalelę. Tarytum visa Lietuva dalytųsi Pilėnų šlove.

Zapyškis – sustojusio laiko ramybė

17 km nuo Kauno – Zapyškis, kuris visiems daugiausia siejasi su garsiąja XVI a. gotikine raudonplyte Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia. Išties stebėtino grožio architektūros paminklas ant Nemuno kranto. Stovi visiškoje plynėje, bet geresnės vie-

Kultūros istorikas Albinas Vaičiūnas – neišsemiamas žinių apie Sūduvos kraštą aruodas

tos šiam statiniui ir norėdamas nesurasi. Esame pratę gotikinius kulto pastatus matyti suspaustus viduramžių miestų gatvių ir aikščių tinklo, kaip miesto urbanistinės struktūros dalį. Zapyškio bažnyčia – kažkas neįtikėtina, sunkiai paaiškinama įprasta logika. Rymo vieni vienas statinys, aplinkui nei namų, nei gatvių, nei aikštės. Kartu su Nemunu į toli bėganti erdvė yra šiam gotikos šedevrui išskirtinė ir labai intriguojanti. Pievos žolės, gėlės, pakrantės krūmokšniai šiam gotikinės liepsnos plūpsniui sudaro ramią, net šiek tiek elegišką aplinką, kur jauti sustojusio laiko ramybę.

Ši ramybė apgaulinga, nes Nemunas toks romus tapo tik 1956 m. pastačius Kauno HES užtvanką. Ligi tol jis plačiai užliedavo ir Zapyškio miestelį, kuris minimas nuo 1575 metų. Miesteliui pradžią davė XVI a. Sapiegos priklausęs dvaras, vadintas Sapiegiškiu, vėliau tapęs Zapyškiu. Pro miestelį ėjo svarbus Kauno–Virbalio prekybos ir pašto traktas. Kaip per Nemuno potvynius vertėsi senojo Zapyškio gyventojai, galima tik nujauti. Žinoma, kad miestelis labai nukentėjo nuo XVII–XVIII a. karų, bet ir XIX a. dar nebuvo praradęs savo reikšmės – 1825–1847 m. naudojosi miesto teisėmis. Geriausi Zapyškio laikai jau buvo praeityje – tai primena ir nuo XX a. pradžios kulto reikalams nustotas naudoti bažnyčios pastatas.

Dabartinis Zapyškis pasilypėjęs ant aukštų kalvų atokiau Nemuno, o senasis Zapyškis glaudėsi arčiau Nemuno, nes su juo sietina ir vietos gyventojų gerovė. Jų ambicijas, galimybes ir grožio suvokimą ir dabar primena neveikiančios Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios pastatas, kurią neabejotinai supo kiti pastatai, gatvių tinklas, turėjo būti ir aikštė. Bažnyčia minima 1578 m., bet žinoma ir nuo XX a. pradžios būti pastatyta gerokai anksčiau, nes gyvenvietė rašytiniuose šaltiniuose minima dar XV amžiuje. Pasak A. Vaičiūno, neseniai Lenkijoje rastas labai panašaus architektūrinio sprendimo bažnyčios projektas. Bažnyčia stovėjusi Lenkijos ir Baltarusijos pasienyje, projektas datuotas 1522 metais.

Spėjama, kad tas pats architektas buvo ir Zapyškio bažnyčios statytojas.

Pasak legendos, ant briedžio ragų buvo atneštas Dievo Motinos paveikslas, kuris tapo senosios Zapyškio bažnyčios įžymybe. Pagal kitą versiją tą paveikslą atplukdė Nemuno vandenys. Viskas kryo į tai, kad Zapyškis turėjo tapti maldininkų traukos centru, panašiai kaip Šiluva. Sunku pasakyti, kodėl vienoms vietoms labiau pasiseka negu kitoms. Zapyškis tokia šventa vieta netapo, nors nedaug trūko.

Šeštadieniais Kauno filharmonija senojoje Zapyškio bažnyčioje rengia koncertus, į juos noriai susirenka kauniečiai ir apylinkių gyventojai. Kulto apeigoms naudojama Naujajame Zapyškyje ant kalvos stovinti neogotikinė bažnyčia. Statyta prieš Pirmąjį pasaulinį karą, bet 1915 m. rusų kariai traukdami bažnyčią susprogdino. 1939–1942 m. ant tų pačių pamatų bažnyčia atstatyta, nors ir mažesnė.

Senajame Zapyškyje dėmesio vertos senosios kapinės, kurios palaidotas Zapyškio bažnyčios klebonas Jurgis Kolyta, Vinco Kudirkos globėjas. Pas kleboną V. Kudirką atostogaudavo dar mokydamasis Marijampolės gimnazijoje. Nenutrūko tie santykiai ir Kudirkai apsišprendus mesti kunigų seminariją. Jo tėvams tai buvo didžiulis smūgis, pašlijo Vinco santykiai su tėvu, tačiau su klebonu Kolyta jie ir toliau bičiulivosi, pas jį vėliau studijuodamas Varšuvos universitete, Kudirka atostogaudavo.

Tai štai Senajame Zapyškyje nedaug trūko, kad būtume netekę būsimąjį *Tautiškos giesmės* kūrėją. Kalti sieliai Nemune. Sykį gimnazistas Kudirka nuėjo maudytis, išoko į vandenį, bet srovė jį nunešė po sielias. Vietos gyventojai pastebėjo, kad vaikinuko vandenį nematyti, su kaimynu puolė gelbėti, o Kudirka jau buvo po sielias be sąmonės. Ištraukė, atgaivino, nuvedė pas kleboną Kolytą, pasakė: „Saugokit jus tą savo jaunuolį. Jūs jau jo buvot netekę.“ Tokia istorija su laiminga pabaiga.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Pabradės „Ryto“ gimnazijos moksleivės kelionės dalyvius turtino lietuvių partizanų ir liaudies dainomis

sudėtyje buvo ir Šakių (tada Naumiesčio) apskrities dalis. 1915 m. Suvalkų gubernija atiteko Oberostui, o 1918 m. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę tapo nedaloma Lietuvos dalimi.

Tai gi išsiaiškinome dabartinio Šakių rajono, kuriame gyvena zana-vykai, priklausomybę, kuri, kaip matėme, gerokai keitėsi kartu su Užnemunės perturbacijomis. Norint geriau suprasti šio krašto savitumą ir kai kuriuos gyventojų bruožus, pravartu žinoti visus šiuos dalykus.

Pasipriešinimo okupantams simbolis

Mes į kairįjį Nemuno krantą pervaziavome ne kadais „ilgiausiu pasaulyje“ vadintu Aleksoto tiltu, bet naujuoju tiltu pro Romainius, į Marijampolę ir Varšuvą vedančia nauja jau nepriklausomos Lietuvos nutiesta autostrada.

Albinas Vaičiūnas priminė, kad Romainių kapinėse palaidotas Ro-

vo pastatyti trys pontoniniai tiltai ir didžioji įvairiatautė prancūzų kariuomenė čia ėmė keltis per Nemuną. Birželio 23-osios rytą Bonapartas aplankė prie Nemuno stovėjusių lenkų 6-ąjį pulką, saugumo sumetimais, o gal norėdamas įkvėpti lenkus, persirengė lenkų karininko mundurą. Imperatorius buvo labai geros nuotaikos. Taip prasidėjo jo didysis žygis į Maskvą. Beje, netrukus Bonapartas įsitikino, kad lietuviai ir lenkai nėra tos pačios tautos atstovai, nors ir vieni, ir kiti dalyva-vo jo pradėtame žygyje.

Ties Marvelė XIX–XX a. buvo sielininkų sustojimo ir poilsio vieta. Marvelėje buvo ir sielininkų kapinės, tą vietą dabar žymi metalinis kryžius. Į negrįžtamą praeitį nugarimzdus savo amato – sielininkystės – istorija. Nemunas buvo sielių plukdyto iš Lietuvos ir Baltarusijos girių vieta, o miško medžiaga – viena svarbiausių krašto eksporto prekių. Būtų galima priminti, kad priešingame Nemuno krante XVII a. išaugusios pilys-rezidencijos kaip tik ir iškilo iš lėšų, gautų už parduotą į Vakarų šalis miško

Laringalai mano moksliniame gyvenime (2)

Pabaiga, pradžia Nr. 13

Tęsiame pašnekesį su žymiu lenkų kalbininku, Vilniaus universiteto garbės daktaru prof. Voicechu SMOČINSKIU (Wojciech Smoczyński), kuris daug mokslinės veiklos metų gilinasi į baltistikos ir indoeuropistikos tyrinėjimų sritį, yra parašęs reikšmingų darbų. Praėjusią žiemą Tarptautinės Vilniaus knygų mugės metu buvo pristatytas naujausias profesoriaus veikalas *Lietuvių kalbos etimologinis žodynas*. V. Smočinskis dirba ir laringalistikos srityje, t. y. tiria senųjų indoeuropiečių kalbų garsyną. XX a. pirmoje pusėje laringalų¹ teorija iš esmės pakeitė indoeuropiečių prokalbės rekonstrukcijos modelį, o antroje praėjusio šimtmečio pusėje tapo vyraujančia indoeuropistikos paradigma.

Taigi kalbiname prof. Voicechą SMOČINSKI.

Kaip atsirado ilgieji balsiai

Ar galima teigti, kad laringalų teorija atkuria ir nagrinėja kelias nutūkusias dabartinių indoeuropiečių kalbų grandis lyginant su indoeuropiečių prokalbe, kurią mėginama rekonstruoti? Bet Jūs, gerbiamasis profesoriau, neabejotinai pasiūlysite daug tikslesnį apibūdinimą.

Indoeuropiečių kalbose yra gana daug keistų žodžių darybos balsių kaitos pavyzdžių. Štai toks lietuvių kalbos pavyzdys: *vežu, vežti* ir *važis* (kur kilmininkas yra *važio*). Čia susiduriame su balsių *e* ir *a* kaita šaknyje. Tai nėra retas pavyzdys, veikiau priešingai – dažnai pasitaikantis. Reiškiny, su kuriuo susiduriama šiame pavyzdyje, priklauso vadinamajai indoeuropiečių apofonijai. Tai toks garsyno formaliosios charakteristikos mechanizmas, kai balsis pakeičiamas pridodant priegaidę ir veiksmožodį paverčiant daiktavardžiu. *Vedu – vadas, vežu – važis...*

Tačiau iš „vedu“, „vežu“ nesunku gauti „vežimas“, kur balsis „e“ išlieka nepakitęs.

Vežimas turi tą patį balsį *e*, tad mūsų nagrinėjamu atveju svarbu žodis *važis* (kaip ir *vadas*).

Pasitelkime lotynų kalbos pavyzdį. Tėn randame *tego* (dengiu) ir *toga* (dangalas). Štai šis pavyzdys su *toga* yra vienoje gretoje kaip ir lietuvių kalbos *vadas* arba *važis*. Ta pati balsio kaita, kai *e* virsta *a* arba *o*. Kaip matome, ta pati balsių kaita būna tiek lietuvių, tiek lotynų kalboje.

Iš to išplaukia klausimas: kur glūdi šios balsių kaitos priežastis? Kaip nutiko, kad tokios lyg ir tolimos kalbos stebėtina panašios? Nuo čia ir prasideda apofonijos, t. y. balsių kaitos, teorija, kuriai dabar priklauso laringalų teorija.

Yra trumpųjų ir ilgųjų balsių. Visur, kur randame ilgąjį balsį sename, vadinamajame pirminiame (pirmapradės reikšmės) žodyje, galime

¹ Laringalais vadinami turimais indoeuropiečių kalbų duomenimis remiantis atkuriami indoeuropiečių prokalbės pučiamieji gomuriniai (liežuvio užpakaliniai) priebalsiai, daugiau ar mažiau panašūs į pasiskolintuose lietuvių kalbos žodžiuose tariamą priebalsį [h].

Prof. Voicechas Smočinskis

daryti prielaidą, kad ilgasis balsis atsirado iš trumpojo balsio, kurį lydėjo laringalas. Štai pavyzdys.

Yra *kloti, klojo* ir *kluonas*, kur *o* ir *uo* priklauso vienai apofonijos schemai. Išaiškinti šį pokytį (reliacija) gali tik laringalų teorija. Ji teigia², kad

klo yra iš *kleh1, o *kluo* iš *kloh2.

Vadinasi, vienu atveju turime trumpojo *e* ir laringalo h2 seką, kuri lietuvių kalboje pavirto į *o*. Kitu atveju turime trumpojo *o* ir laringalo h2 seką, iš kurios lietuvių kalboje atsirado *uo*.

Įrodymų šiems teiginiams esama ir kitose indoeuropiečių kalbose, kuriose iš veiksmožodžio kilusiam daiktavardyje galime rasti tą patį atitikmenį.

Be šios teorijos neįmanoma išaiškinti ryšio tarp *kloju* ir *kluonas*, nors galima išaiškinti *vedu* ir *vadas* santykį. Jam išaiškinti laringalų teorija nereikalinga, balsiai yra trumpi (arba pailgę dėl kirčio), vadinasi,

² Kadangi šią publikaciją skaitys ir ne kalbininkai, primename, kad žvaigždute * lyginamojoje kalbotyroje žymimos atkurtos senovinės formos ar konstrukcijos. Taip pat būtina pasakyti, jog indoeuropiečių prokalbės modelyje rekonstruojami trys laringalai: pirmasis – *h1, antrasis – *h2 ir trečiasis – *h3. Dėl tikslų jų fonetinių reikšmių esama skirtingų nuomonių, bet labai nenusižengsime tiesai, jeigu priimsime tokius teiginius: *h1 fonetiškai buvo [h], kaip anglų kalboje, arba kaip taria vokečiai; *h2 – liežuvėlinis frikatyvus garsas (lietuvių *_ch_* ten, kur tariamas vokiečių ar prancūzų /R/ *h3 – skardusis labializuotas *h2, tarsi mėginant švilptelėti. Manoma, kad šie garsai išnyko dar baltų-slavų prokalbėje, bet lietuvių kalboje paliko kalbininkams akivaizdžių pėdsakų: pavyzdžiui, trumpojo balsio ir laringalo sąveikos rezultatas – ilgasis tvirtapradis balsis (*oh1 davė ilgąjį tvirtapradį *o, vėliau virtusį tvirtapradžiu /uo/ ir t. t.).

jų kaimynystėje niekada nebuvo laringalo, kaip ilginimo veiksnio.

Antra vertus, yra labai daug tokių atvejų, kaip *kloti – kluonas, stoti – stuomuo, rėžti – ruožas, brėžti – bruožas*, kur neįmanoma nieko pasakyti, neatsižvelgiant į išnykusį laringalą.

Nespecialistams šiuos dalykus nėra paprasta išaiškinti. Reikia turėti galvoje, kad lietuvių kalboje yra trumpieji ir ilgieji balsiai. Laringalistai klausia, iš kur atsirado ilgieji balsiai, tačiau lituanistai tokio klausimo negali kelti, nes dirba tik su lietuviška medžiaga. Vadinasi, aprašo tai, ką mato savo akimis. O iš kur tai atsirado, tarsi ir ne jų uždavinys.

Gal šiame nusišalinime nuo problemos esama tam tikros racijos: baltistai nesprenžia tokios užduoties, nes jos neformulavo ir nekėlė.

Išties tai komparatyvistų, t. y. lyginamosios kalbotyros, formuluojama užduotis. Komparatyvistas logiškai ir išsamiai negali išaiškinti šios lietuviškų balsių kaitos, nedarydamas prielaidos, kad visi ilgieji balsiai yra dviejų garsų sekos – trumpojo balsio ir jį veikusio priebalsio, vadinamojo laringalo – raidos rezultatas. Atėjo laikas, kai visose prokalbėse laringalai išnyko, bet išnykda-

mi jie paliko pėdsaką – balsių ilgumą. Būtų galima pridurti, kad lietuvių kalboje tvirtapradė priegaidė taip pat yra viena iš laringalų nykimo pasekmių.

Žavimės suvalkiečių tarmės priegaidėmis, nes jos daro kalbą labai muzikalią, dainingą. Ar tos priegaidės nėra to išnykusio laringalo paliktas pėdsakas kalboje?

Šį klausimą užduokite prof. Aleksui Girdeniui. Aš esu lenkas, todėl tų melodiškumo niuansų ir subtilumo mano ausis neatpažįsta, vadinasi, turėčiau susilaikyti ir nuo komentaro. Prof. A. Girdenis galėtų būti kompetentingiausias šių dalykų vertintojas.

Ar dera masiškumas ir aukštieji tikslai

Ne pirmą kartą man tenka Jus kalbinti, gerbiamasis Profesoriau, ir kaskart vis labiau įsitikinu, kad Jus jaudina ne vien indoeuropistikos, baltistikos, lyginamosios kalbotyros reikalai. Ne mažiau svarbūs etiniai, moraliniai mokslų dalykai. Vadinasi, jaudina apskritai mokslą ateitis.

Ko žmonės siekia savo veiklos sritimi pasirinkdami mokslą? Dažniausiai nori padaryti karjerą, gauti mokslinius laipsnius, vardus, titulu-

lus, visuomenėje įgyti prestižą. Tiesa, ne visiems karjera yra svarbiausias tikslas, nors tokių asmenybių ir nėra daug.

Mokslų misionierių laikai nugrimdo į praeitį? Kita vertus, o kada jų, tu mokslų fanatikų gražiausia prasme, buvo labai daug? Tam tikra vertybių devalvacija yra visuotinis reiškinys, o ne kokia nors Lietuvos mokslo ar apskritai gyvenimo išskirtinybė.

Labai daug priklauso nuo žmogaus charakterio ir tvirtumo. Norint pasiekti išties didelių aukštumų mokslu *czeba byc rogatym* – reikia turėti tvirtus ragus. (Prof. V. Smočinskis šį lenkų posakį lietuviškai pasakė savaip žaviai, nors labai neįprastai: „reikia būti rasingam“ – G. Z. pastaba.)

Vadinasi, reikia būti misionieriumi, tarnauti idealui, tegul ir nepasiekiamam?

Juk sąvokoje *professor* glūdi misionieriaus prasmė, nes tai reiškia *viešas mokytojas*. Jis turi teisę dėstyti savo pažiūras, skelbti savo mokslą. Lotyniškai tariant, *profiteor* (wyznawca) – tai yra išpažintojas, pasekėjas, tam tikrų pažiūrų šalininkas ir skelbėjas, dėstytojas.

Didžiausia bėda, kad šiandien mokslas taip paplito, pasidarė masiškas ir prarado savo aukštuosius tikslus. Jauni mokslų vidutiniokai šiandien sau kelia visai kitus tikslus. Žmonės ateina į mokslą vedami toli gražu ne vien mokslu tiesos, mokslinio pažinimo siekio.

Sveiko idealizmo laikai negrįžta mai baigėsi?

Deja, tenka pritarti šiam teiginiui. Be to, šiame sunkiame kelyje yra labai mažai paskatinimo ir pasitenkinimo.

Gal dabar gyvename kitos politinės terminijos santvarkoje, bet dar visai neseniai ką girdėjome? Mokslas – tai gamybinė jėga, visos šalies ūkinės, ekonominės ir politinės galios užtikrinimo priemonė. Ar ne iš čia kyla ir mokslininko, už savo tyrimų ir mokslų padarinius atsakingos asmenybės drama? Mokslų žmogus nuasmeninamas, galutinis jo kūrybinės veiklos rezultatas jau tarsi ir nepriklauso jam vienam.

Kaip humanitarinių mokslų atstovas negali kalbėti už matematikus, fizikus ir kitų gamtos mokslų atstovus. Gal ten ir nėra tokios korupcijos ir mokslų imitavimo, nes visai kita vertinimo ir tarifavimo metodika. Kiekvienas matematikas ar fizikas paprastai atsižvel-

Voicecho Smočinskio „Lietuvių kalbos etimologinio žodyno“ pristatymas: kalba doc. Daiva Sinkevičiūtė, toliau – autorius prof. Voicechas Smočinskis, doc. Antanas Smetona, prof. Bonifacas Stundžia, prof. Simas Karaliūnas ir ispanų kalbininkas Miguel Karl Villanueva Svensson

gia į argumentus, kolegų darbo metodus, nes tų mokslų prigimtis tai verčia daryti. Kiekvienas teiginys reikalauja įrodymų. Tik taip gali būti priimtas arba atmestas.

Humanitariniuose moksluose įrodymų yra mažiau?

Kadaise įrodymų humanitarinėje srityje reikėjo net daugiau. Tekdavo laukti 10–20 ir daugiau metų, kol bus pripažinta paskelbta teorija. Pavyzdžiui, struktūrinės lingvistikos pamatų kūrėjo, šveicarų kalbininko Ferdinando de Sosiūro (Ferdinand de Saussure, 1857–1913) laringalų teorija 1879 m. išdėstyta straipsnyje *Senosios indoeuropiečių kalbų balsių sistemos tyrinėjimas*, ir kaip teorija egzistavo iki Ježio Kurylovičiaus (Jerzy Kuryłowicz, 1895–1978) straipsnio pasirodymo 1927 m., vadinasi, 1879–1927 metais. Buvo du trys žmonės, kurie žinojo F. de Sosiūro darbą, matė tuometinės indoeuropiečių prokalbės tyrinėjimų spragas, jautė, kokios rekonstrukcijos vietos tiesiog neįmanoma įveikti. Žodžiu, mąstė, kaip

suktis iš susidariusios keblios padėties. Tarp jų buvo ir Kurylovičius. Kai 1927 m. jis parašė savo žymųjį straipsnį, pratęsiantį de Sosiūro šios krypties tyrinėjimus, turėjo praeiti dar apie 50 metų, kol įsitvirtino laringalų teorija. Tik tada ši teorija tapo universitete dėstoma disciplina. Vadinasi, teorijos verifikacijos laikas humanitariniuose moksluose anuomet buvo labai ilgas.

Galėdavo užtrukti visą mokslinį žmogaus gyvenimą, kaip Kurylovičiaus atveju.

Kol būdavo pateikiami kai kurie įrodymai, reikėdavo laukti šimtus metų. Tuo lingvistika skiriasi nuo matematikos, nors ir ten kyla sunkumų. Vis dėlto matematikoje tokios problemos sudaro marginalinę jos istorijos dalį. Iš lyginamosios kalbotyros, apskritai humanitarinių mokslų, kurie spekuliatyvūs labiau negu kita aprašomoji sritis, tokių sparčių rezultatų nė nelaukiama.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Dėkojame!

Nuoširdžiai dėkojame Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto Lietuvos istorijos redakcijos vyresniajam mokslo redaktoriui Algirdui MATULEVIČIUI už ilgametę pagalbą platinant *Mokslo Lietuvą* užsienio ir Lietuvos skaitytojams.

Redakcija

Kreipimasis dėl LSAS inicijuojamos Peticijos dėl LR Aukštojo mokslo įstatymo pataisų

2008 m. liepos 11 d. internete pasirodė Lietuvos studentų atstovybių sąjungos (LSAS) inicijuojama Peticija dėl LR Aukštojo mokslo įstatymo pataisų. Joje nepritariama, kad „nuo ateinančių mokslo metų už studijas tektų mokėti visiems studentams (ir naujai stojantiems, ir jau studijuojantiems), kurių vidurkis būtų mažesnis nei 8 balai.“ Pirmojo Peticijos reikalavimo antrasis sakiny „Gerai besimokančiais studentais laikomi studentai, kurie pasibaigus sesijai neturi akademinio skolų“ yra iš esmės teisingas. Tačiau to paties punkto pirmajame sakinyje reikalaujama, kad nemokamas aukštasis mokslas nebūtų laiduojamas gerai besimokantiems valstybinių aukštųjų mokyklų studentams, kurie yra nurodyti Aukštojo mokslo įstatymo 61 straipsnyje ir tarp kurių yra studentai, kurie stojimo metu nepateko į valstybės finansuojamas studijų vietas. Šis sakiny visiškai paneigia Peticijos preambulėje deklaruojamus kilnius tikslus.

Tikrąjį peticijos tikslą – įstatymais padidinti valstybinių aukštųjų mokyklų studentų, verčiamų mokėti visą studijų kainą, skaičių – galutinai patvirtina kiti Peticijos punktai, kuriais reikalaujama papildyti Aukštojo mokslo įstatymą valstybės remiamomis paskolomis mokėti už studijas.

Primename, jog prielaidas kilti „gero mokymosi“ kriterijų problemai sukūrė politinės jėgos, mėginančios įgyvendinti imitacinę aukštojo mokslo „reformą“ ir žūtūt įteisinti mokesť už mokslą nepertvarkytose šalies aukštosiose mokyklose. Nepriklausomų studentų mitinguose buvo protestuojama ir prieš bankų interesų dominavimą sprendžiant mokesčio klausimą. Seniai vieša paslaptimi tapo tai, kad dėl krizės nekilnojamojo turto rinkoje bankų laukia rimti finansiniai sunkumai, todėl jie siekia atverti sau ilgalaikes galimybes pelnytis iš paskolų studentams.

LSAS vadovybė, ilgą laiką vengusi išsakyti griežtą poziciją reformos imitacijos ir studentų apmokestinimo klausimu, savo tikrąją poziciją aiškiai atskleidė paskutiniiais veiksmais. Nepaisydama, jog LR Konstitucija duoda vienareikšmį atsakymą, kad „gerai besimokantis“ yra asmuo, sugebantis sėkmingai (be akademinio skolų) vykdyti jo pasirinktos studijų programos reikalavimus, LSAS vadovybė 2008 m. birželio pradžioje surengtoje apklausoje studentams suteikė galimybę „savanoriškai“ nusistatyti šiauresnę sąvokos „gerai besimokantis“ prasmę. Tokie veiksmai palengvina „reformatorių“ planų įgyvendinimą, o nekompetentingai surengtos ap-

Humanitarinių ir socialinių mokslų Lietuvoje atnaujinimas. Doktorantūra ir podaktarinės studijos

Vilniaus universitetas kartu su partneriais – Kauno Vytauto Didžiojo universitetu ir Lietuvių kalbos institutu – įgyvendino projektą *Nacionalinio tapatumo išsaugojimas globalizacijos sąlygomis: socialinių ir humanitarinių mokslų doktorantūros studijų programų atnaujinimas ir podiplominių studijų modelio sukūrimas*.

Šiam projektui finansinę paramą suteikė Europos Socialinis fondas pagal Lietuvos 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento priemonę 2.5. *Žmogiškųjų išteklių kokybės gerinimas mokslinių tyrimų ir inovacijų srityje, veiklos sritis – Magistrantūros, doktorantūros ir podiplominės studijos prioritetinėse MTEP srityse ir jų mobilumo užtikrinimas*.

Projekto veiklos buvo įgyvendinamos penkiuose Vilniaus universiteto humanitarinių ir socialinių mokslų (HSM) fakultetuose (Filosofijos, Istorijos, Filologijos, Komunikacijos, Ekonomikos), Tarptautinių santykių institute ir nurodytų partnerių institucijose.

Projekto tikslas – atnaujinti HSM doktorantūros studijas ir sukurti pavyzdinį HSM podaktarinių studijų modelį.

HSM doktorantūros progra-

mos buvo papildytos daugiadalykiniais alternatyviai pasirenkamais 4–5 kreditų vertės kursais. Visus aukščiausiosios kvalifikacijos VU, VDU ir LKI akademinio personalo sukurtus kursus (organizuoti 24 kursai, iš viso parengta daugiau kaip 30 kursų) vienija nacionalinio tapatumo išsaugojimo globalizacijos sąlygomis problematika. Remiantis aktualiomis nacionalinio tapatumo išsaugojimo globalizacijos sąlygomis tyrimų sritimis ir parengtais daugiadalykiniais kursais buvo atnaujintos ir projektą vykdančių institucijų patvirtintos politikos mokslų, filologijos, istorijos, komunikacijos ir informacijos, sociologijos, psichologijos, filosofijos, ekonomikos doktorantūros programos.

Pagal atnaujintus HSM doktorantūros programų kursus taip pat buvo parengti šeši podaktarinių studijų daugiadalykiniai moduliai. Taip pat buvo atlikti išsamūs tyrimai, kuriuose analizuojama HSM ir studijų padėtis, podaktarinių studijų reikmė ar Lietuvoje bei užsienio universitetų patirtis, suorganizuota ir surengta mokslinių bei viešųjų diskusijų fakultetuose, tarptautinis seminaras *Podaktarinių studijų: patirtis ir perspektyva* ir kiti renginiai.

Projekto metu sukurtas išskirti-

nis HSM podaktarinių studijų modelis grindžiamas visų trijų būtinų kompetencijų – mokslinės, pedagoginės, vadybinės – lavinimo principu. Šio studijų modelio įgyvendinimas leis itin kokybiškai atnaujinti HSM profesūros gretas, toliau skatinti nacionalinį tapatumą stiprinančios mokslinės problematikos tyrimą ir kartu užtikrins veiksmingą bei tvarų Europos struktūrinių fondų panaudojimą 2007–2013 m. laikotarpiu.

Projekto metu buvo parengti atnaujintų doktorantūros studijų ir podaktarinių studijų vadovai, išleistos nacionalinio tapatumo išsaugojimo globalizacijos sąlygomis srities metodinės studijos. Projekto dalyviai paskelbė kelis šimtus mokslinių publikacijų. Šiuo metu, gavus papildomą finansavimą, atliekamas segmentuotas sociologinis Lietuvos HSM doktorantūros ir podaktarinių studijų vertinimo ir perspektyvų tyrimas.

Lietuvos visuomenė įvairiomis progomis ir išsamiai buvo supažindinama su projekto tikslais bei eiga: surengtos dvi radijo laidos per Lietuvos radijo Pirmąją programą, paskelbtos penkios publikacijos nacionalinėje bei mokslinėje žiniasklaidoje.

klausos rezultatais greičiausiai bus pasinaudota legitimuojant studentų apmokestinimą.

Tuo tarpu antrasis Peticijos reikalavimas visiškai sutampa su „reformatorių“ ir bankų interesu. LSAS ne tik nekiečia studentų protestuoti prieš tai, kad jau nuo 2008 m. rudens neribojamas studentų, mokančių visą studijų kainą, skaičius, bet ir siekia palengvinti bankų paskolų studentams dalybos pradžią, „studentų vardu“ prašydama tokių paskolų galimybes. Tad „reformatorių“ ir LSAS pozicijos tapatos – aukštosiose mokyklose dalis studentų turi mokėti visą studijų kainą, o bankams turi būti su-

darytos galimybės dalyti paskolas.

Aukštojo mokslo sistemą iš gilios krizės gali ištraukti tik esminė viso pavidurinio švietimo pertvarka, o įvedami mokesčiai už mokslą tik leis tokią būtiną pertvarką atidėti neapibrėžtai ateičiai ir privers studentus susimokėti už akademinę ir politinę nomenklatūrą atsakomybės ir valios atlikti esminę reformą stoka. LSAS vadovybės faktinis bendradarbiavimas įvedant mokesť už studijas ir bankų paskolas vertintinas vienareikšmiškai kaip studentų išdavystė ir todėl ši organizacija, esant dabartinei jos vadovybei, neturi moralinės teisės vadintis studentų atstovais.

Reiškiamo nepasitikėjimą LSAS vadovybe ir raginame jį pareikšti ir LSAS bei studentų atstovybių narius.

Kviečiame studentus ir moksleivius palaikyti siūlymą, jog „gerai besimokančiais“ būtų laikomi studentai, kurie pasibaigus sesijai neturi akademinio skolų, tačiau nepasirašyti Peticijos, kurią reformą imituojančios jėgos panaudos legitimuoti mokesčio įvedimui nepertvarkytose aukštosiose mokyklose.

Piliečių grupė „Už kokybišką ir prieinamą aukštąjį mokslą Lietuvoje“

Organinė sintezė plečia galimybių skalę

Atkelta iš 1 p.

Pirmiausia dėl to ir žinomos, kad kviečiami labai aukšto lygio pranešėjai. Nežinau kitos tokios konferencijos Lietuvoje, kurioje nuolat dalyvautų Nobelio premijos laureatai. Tai ne toks dažnas reiškinys net ir Europos mastu. Pastarosiose penkiose BOS konferencijose dalyvavo keturi chemijos srities Nobelio premijos laureatai: 2000 m. Ryoichi Noyri (Ryoji Noyori, Japonija), 2002 m. Baris K. Šarplesas (Barry K. Sharpless, JAV) ir Robertas H. Grabsas (Robert H. Grubbs, JAV), o šiemet – Žanas-Mary Lenas (Jean-Marie Lehn, Prancūzija). Ne ką mažesni autoritetai organinės sintezės srityje yra pelnę tokie mokslininkai kaip Albertas Ešenmozeris (Albert Eschenmoser, šveicaras, dirbantis JAV), Henris Kaganas (Henri Kagan, Prancūzija), K. C. Nikolau (K. C. Nicolaou) ir daugelis kitų.

Visi E. Butkaus išvardyti chemijos srities Nobelio premijos laureatai lankėsi BOS konferencijose Vilniuje. Vis dėlto teisybės labui prisiminkime, kad 2000 m. Vilniuje lankėsi trys Nobelio premijos laureatai literatai: lenkų poetai Česlovas Milošas ir Vislava Šymborska (Wisława Szymborska) ir vokiečių rašytojas Giunteris Grasas (Günter Grass). Tai buvo Lenkų instituto ir Gėtės instituto bendras renginys, įgyvendinantis bendrą lenkų, lietuvių ir vokiečių projektą „Pokalbiai apie atminties ateitį“. Šį faktą pravartu prisiminti, jei jau skaičiuojame, kiek į kokių renginių Lietuvoje yra atvykę Nobelio premijos laureatų.

Jonas Dunčia. Tiek man, tiek Eugenijui yra tekę dalyvauti JAV

BOS 2008 konferenciją atidaro prof. Algirdas Viktoras Sniečkus

E. Butkus. Atkreipiau dėmesį, kad ir paskutinę konferencijos dieną salė buvo pilnuti pilnutėlė, gal tik vienas kitas dalyvis buvo išvažiavęs. Visi nekantriai laukė Karsteno Bolmo (Carsten Bolm, Vokietija), Beno L. Feringos (Ben L. Feringa, Nyderlandai) pranešimų... O ką jau kalbėti apie Nobelio premijos laureato Žano-Mary Leno paskaitą.

J. Dunčia. Prisimintasis Benas

siteto (JAV) pranešimo. Tai buvo tarsi baigiamasis pranešimas. Iš jo pranešimo aiškėja, kad jau nebėra griežtų ribų tarp atskirų mokslo disciplinų – medicinos, biologijos, fizikos, organinės chemijos. P. Venderis pradėjo savo pranešimą nuo organinės sintezės, o baigė virusų matavimų ir gydymo nuo virusinių ligų dalykais. Šio mokslininko straipsniai *Science* ir kituose žurnaluose – jau įprastas dalykas.

J. Dunčia. Dabar P. Venderio straipsnis turi pasirodyti Amerikos mokslų akademijos darbuose, viename geriausių žurnalų pasaulyje. Autorius išdėstys savo atradimą, kaip vaistus transportuoti į ląsteles, kai jie vartojami įprastais būdais ligonio nebeveikia. Tas metodas ir anksčiau buvo išbandytas, bet niekam taip tikslingai nepavyko vaistų nunešti į numatytą ląstelės vietą. P. Venderiui pavyko. Mūsų kompanijos gaminami vaistai taip pat kartais nebeveikia, nes organizmo ląstelės prie vaisto pripranta ir mutuoja. P. Venderio rastuoju būdu į ląsteles pavyksta transportuoti vaistus, skirtus gydyti vėžį ir kitas ligas. P. Venderis paminėjo galimybes tobulinti metodą ir jį taikyti tuberkulozei gydyti antibiotikų transportavimui į ląstelę.

Gal prof. P. Venderis smulkiau aiškino, kokį vaisto molekules transportavimo mechanizmą išrado?

J. Dunčia. Prie vaisto prijungiam tam tikra medžiaga, kuri atpažįsta už ląstelės transportavimą atsakingus elementus, o jie tą vaistą ir nuneša į reikiamą ląstelės vietą. Ten vaistas suskyla ir pradeda gydyti.

E. Butkus. Dabar tai didelė problema medikams, nes daugelis įprastų vaistų organizmo nebeveikia, jis pripranta, bent jau vartojant vaistus įprastais būdais. P. Venderis savo pranešime teigia, kad jam pavyko išspręsti šią problemą.

Pakerėti gyvosios gamtos stebuklo

Matyt, organinė chemija, naudodama naujausius mokslo tyrimų metodus, yra vienas iš tų mokslų, kurie veda į gyvo ir negyvo sandūrą gamtoje? Neatsitiktinai ir P. Venderis atsidėjo virusų, savotiškos tarpinės grandies tarp gyvo ir negyvo, tyrinėjimams.

J. Dunčia. Regis, P. Venderis citavo kai kuriuos autoritetus, teigiusius: „Norint gerai suprasti biologiją, reikia gerai suprasti chemiją.“

E. Butkus. Jis citavo Albertą Ešenmozerį ir Džordžą Vaitsaidą (G. Whittides).

J. Dunčia. Yra įvairių cheminių ciklų – antai cukrus gali būti metabolizuojamas su deguonimi ar be deguonies, Krebso ciklas (mitochondrijų matrikse ratu vykstančios medžiagų apykaitos grandininės reakcijos) – norint suprasti visus tuos dalykus, reikia gerai išmanyti chemiją. Visa esmė molekuleje, štai kodėl molekulinės biologijos reikšmė vis didėja.

Tačiau vis dar nėra paprasta pasakyti, kada iš negyvų molekulių sudaryta struktūra staiga virsta gyva, besiorganizuojančia ir svarbiausia – gebančia save atkurti, t. y. daugintis?

E. Butkus. Ž.-M. Lenas savo paskaitoje kaip tik ir nagrinėjo savitvarkes struktūras.

J. Dunčia. Paskaitos pabaigoje jis teigė pripažįstas Čarlzo Darvino evoliucijos teoriją. Išvada – molekulės gali pačios save organizuoti. Galbūt kada nors mes suprasime, kaip gali užsimegzti gyvybė iš negyvų struktūrų. Bet niekas negali atsakyti, kiek tam reikės energijos. Negalima iš nieko gauti ką nors, pagal termodinamikos principus tam reikia energijos. Biologija yra labai sudėtingas mokslas: tiek įvairiausių baltymų, kinazių ir kitų sudėtingų darinių.

Jeigu net organinės chemijos atstovai jaučiasi šiek tiek sutrikę prieš gyvosios gamtos didybę, tai ką sakyti apie visus kitus?

J. Dunčia. Gal ir gerai, kad taip jaučiamės prieš gyvosios gamtos stebuklą. Aš pats netikiu evoliucija.

E. Butkus. Tai labai sudėtingi pasaulėžiūros klausimai, tad dabar gal net neverta apie tai labai diskutuoti. Ir evoliucionizmo, ir kreacionizmo teorijos turi stipriųjų ir silpnųjų pusių. Grynojo, kaip mes suprantame, mokslo į tai gal nereiktų velti, nes šie dalykai apima tam tikrą pasaulio suvokimą ir mąstymo principus. Yra žmonių, manančių, kad viską galima paaiškinti paprasta molekulių savitvarka, bet iš tikrųjų kyla klausimų aiškinant vieną ar kitą darvinizmo faktą.

Kaip abiem pašnekovams atrodo, ar atstumas tarp kreacionizmo ir evoliucionizmo mažėja? O gal didėja?

E. Butkus. Kai diskutuoja protingi, mąstantys žmonės, tai mato vieno ar kito principo silpnąsias ir stipriąsias vietas. Ir vienu, ir kitu būdu galime aiškinti pasaulio sandarą ir savitvarką. Nemanau, kad dėl to reiktų laužyti ietis ir karščiautis. Ne tai dabartiniam mokslui yra svarbiausia.

J. Dunčia. Deja, Amerikoje retai gali išgirsti protingų žmonių diskusiją. Lemia išankstiniai įsitikinimai ir noras ginti savo poziciją, o ne siekis suprasti oponento argumentus. Tarsi bertų žirnius į sieną. Diskutuojantieji pasaulėžiūros klausimais nesusišneka. Aiškindami gyvybės atsiradimo reiškinius, dauguma

BOS 2008 konferencijos organizacinio komiteto narys prof. Eugenijus Butkus ir Nobelio premijos laureatas prof. Žanas-Mary Lenas (Jean-Marie Lehn, Prancūzija)

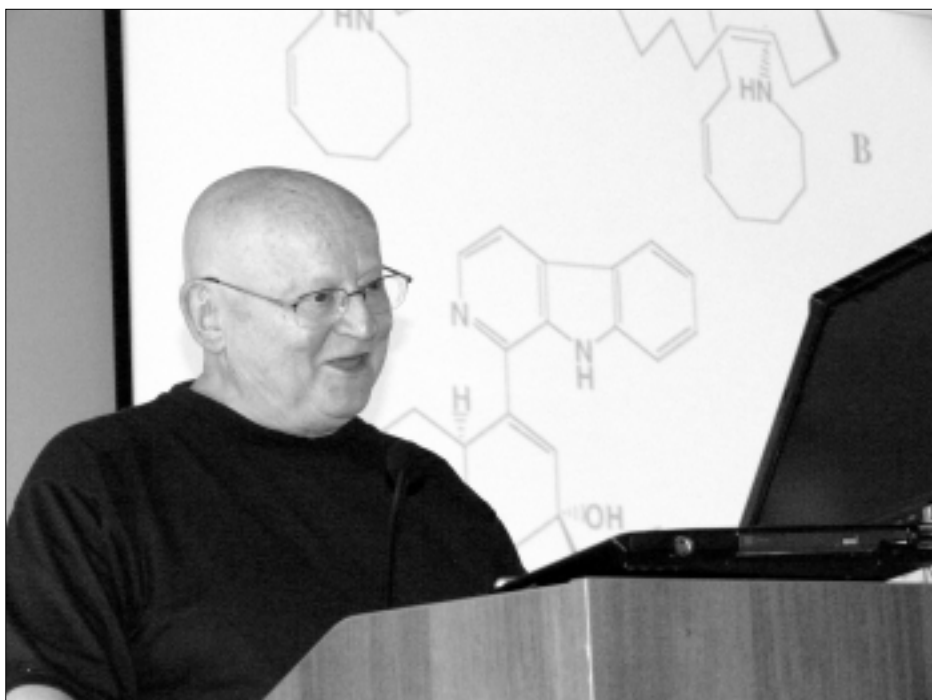
vykstančiose garsiose Gordono konferencijose. Jos laikomos aukščiausio lygio organinės sintezės konferencijomis. Turiu pripažinti, kad ši Vilniuje vykusios BOS 2008 buvo aukštesnio lygio už Gordono išgirtąsias konferencijas. Mat Gordono konferencijos yra siauresnio profilio už Vilniuje vykusią BOS konferenciją. Paskutinės BOS dienos pranešimai buvo ypač aukšto lygio.

L. Feringa yra labai plataus akiračio mokslininkas, ne tik organinės sintezės, bet ir nano technologijų žinovas. Žanas-Mary Lenas taip pat labai plačiai žvelgia į organinę sintezę, nes jis gilinais į biologiją, fiziką ir šių mokslų ryšį su organine sinteze. Tai tikras daugiadiscipliniškumo moksle pavyzdys.

E. Butkus. Kiek žinau, Jonas labai norėjo išklausti Polo Venderio (Paul Wender) iš Stanford'o univer-

BOS 2008 aptarime Jonas Dunčia dalyvavo su sūnumi Andriumi

Plenarinius pranešimus pirmąją konferencijos dieną skaito Džekas Boldvinas (Jack Baldwin) iš Jungtinės Karalystės ir Dyteris Zebachas (Dieter Seebach) iš Šveicarijos

mokslinių žurnalų Amerikoje laiko evoliucijos nuostatų. Net pasiūlymai iš tų, kurie nesilaiko darvinizmo pažiūrų.

Apie darvinizmą prabilome prisiminę Ž.-M. Leno pranešimą. Gal praverstų išsamiau pakomentuoti tą pranešimą, nes juk ne atsitiktinai Nobelio premijos laureatas buvo pakviestas į BOS 2008 konferenciją.

J. Dunčia. Ž.-M. Lenas yra vienas iš tų kelių mokslininkų, kurie mato, kad organinė sintezė yra ne vien siaura mokslinė disciplina, bet mokslas, padedantis spręsti ir kitus labai svarbius klausimus. Kaip galima naudoti organines molekules, kaip jomis manipuliuoti, kurti naujus darinius. Pasiiekti išties stebėtini laimėjimai. Mes užsiminome tik apie vieną šiuolaikinio pritaikymo kryptį – vaistų transportavimą į ląstelę. Kitas dalykas – organinės sintezės pritaikymas medžiagų moksle. Apie tai kalbėjo savo pranešime B. L. Feringa iš Groningeno universiteto, Nyderlandų. Taip jau nutiko, kad abiejų šių pranešėjų paskaitos buvo skaitomos paskutinę konferencijos dieną. Kalbėta apie nano įtaisus, kurie gali veikti organinių molekulių pagrindu. B. L. Feringa net parodė animaciją, kaip „įdėjus“ tam tikras molekules, priklausomai nuo jų chiralizmo, neverčiamos išorinio lauko jos pradeda judėti tam tikra tvarka.

Iš kur jos gauna energijos judėjimui?

J. Dunčia. Juda apšvieta tam tikra šviesa – pikosekundžių dažniu. Vienos krypties molekules ima sukurti tarsi mėgdžiodamos variklio darbą. Panašu į padarą, kuris slenka judindamas uodegą.

Gal tai būdingas kai kurių biolo-

ginių padarų judesys, racionaliai naudojamas slinkimui, šliaužimui ar panašaus pobūdžio judėjimui?

E. Butkus. Galimas dalykas. Matėme, kad ir molekules tą daro, kai yra apšvitinamos. Kai keičiasi ryšio padėtis, gali vykti procesai, keistis pačios molekules forma. Nelabai susimąstome, kaip patys judame. Per maistą gauname energijos, bet kaip visa ta energija iš maisto medžiagų transformuojasi net iki mechaninio judesio?..

Viskas yra molekulė

Organinės sintezės mokslas vis idomesnis pažinimo prasme, nes aprėpia vis sudėtingesnes materijos judėjimo formas, virsmus, transformacijas. Visa tai rodo didžiules šio mokslo perspektyvas.

E. Butkus. Visiškai teisingai. Iš vieno fiziko girdžiu: „Matau, kad neorganinių puslaidininkių era baigėsi, į jų vietą pradės skverbtis organiniai puslaidininkiai.“ Mums, organinės chemijos atstovams, tai gana akivaizdu.

J. Dunčia. B. L. Feringa pamėgino tam tikrą molekulę prijungti prie neorganinio puslaidininkio paviršiaus – taip darė norėdamas, kad molekulė geriau priimtų šviesą. Tai jau fizikos sritis.

Ruošitės tapti fizikais, gerbiamieji. Kitos išeities chemikams organikiams nebelieka.

J. Dunčia. O ne, fizikoje labai daug matematikos... Aš pasirinkau būtent organinę chemiją, norėdamas kiek įmanoma išvengti matematikos.

E. Butkus. P. Venderis kaip tik sakė, kad jam tenka labai daug bendrauti su fizikais teoretikais. Jis pasitelkia molekulinio skaičiavimo metodus. Siekiant pažinti labai svarbius organinės sintezės procesus, kaip vienas iš darbo įrankių, naudojamas modeliavimas.

J. Dunčia. Ateities chemijos profesorius privalės būti įvairių sričių žinovas, taip pat fizikos ir matematikos. Jau šiandien akivaizdu, kad ateityje norint išmanyti organinę sintezę, tai bus neišvengiama.

E. Butkus. Tačiau ir kitų mokslų atstovai turi gerai išmanyti chemiją, ypač organinę. Dabar yra fizikų, kurie mažai susiduria su organine chemija. Kai kurie biologai į chemiją vis dar žvelgia tarsi į pagalbinių mokslų. Tačiau riba tarp šių mokslų labai sparčiai nyksta. Kiekvienas gilus mokslininkas ateityje turės suprasti ir kitų mokslų dalykus, be ku-

rių neišsivers savo tyrimuose. Neišvengiamai į organinę sintezę teks žvelgti, kaip į pakankamai universalių mokslų – fiziką, biologiją... Nebus apsieita be matematikos. Būtent iš Ž.-M. Leno ir P. Venderio pranešimų galima daryti tokią išvadą. P. Venderis net suformulavo štai kokią mintį: biologija – tai aukšto lygio chemija.

J. Dunčia. Ir tarsi antspaudu patvirtino: „Viskas yra molekulė.“

Šia optimistine gaida galėtume ir baigti BOS 2008 konferencijai skirtą pašnekesio pirmą dalį. Nebent būtų galima apibendrinti: organinės chemijos mokslas sintezavo daugybę junginių, dabar ateina metas „sintezuoti“ atskirus mokslus – chemiją, fiziką, biologiją.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Baltijos organinės sintezės (BOS 2008) konferencijos Vilniuje akimirkos

Onkologijai privalu tapti sveikatos apsaugos politikos ir sistemos dalimi (2)

Pabaiga, pradžia Nr. 13

Mokslo Lietuva toliau kalbina Vilniaus universiteto Onkologijos instituto direktorių prof. habil. dr. Konstantiną Povilą VALUCKĄ ir instituto tarybos pirmininkę, vyriausiąją mokslo darbuotoją dr. Janiną DIDŽIAPETRIENĘ.

Vietoj studijų – ekskursija

Pirmoje pašnekesio dalyje kalbėjome apie onkologų dėmesį ląstelėje vykstantiems procesams. Norint pažinti tuos procesus, o ypač veikti gydant ligonį, vargu ar galima be molekulinės biologijos žinių. Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultete toks kursas skaitomas, tikriausiai jis ne mažiau svarbus ir būsimiesiems medikams. Ar studentai medikai gerai išmano molekulinę biologiją?

K. P. Valuckas. Man tai labai svarbus klausimas – neslėpsiu. Manau, kad nepakankamai. Molekulinė biologija labai sparčiai plėtojasi, turimos žinios nuolat papildomos.

J. Didžiapetrienė. Prof. K. P. Valuckas mintyje pirmiausia turi onkologijos dalykus, todėl jam tai labai jautri vieta. Jeigu mintyje turėtume molekulinės onkologijos kursą, kurį išklauso Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto studentai, skūstis gal ir nereiktų. Medicinos fakulteto gydymosi specialybės IV kurso studentams dėstomi molekulinės onkologijos pagrindai. Daugiau žinių apie molekulinę onkologiją gauna molekulinės biologijos magistrantai.

K. P. Valuckas. Pritariu, bet aš kalbu apie pasirengimą gydytojo onkologo profesijai. Neseniai buvo motyvacinis pokalbis su onkologinės radioterapijos ir onkologinės

chemoterapijos rezidentais. Klausinėjome, kodėl jie pasirinko šią specialybę, tą, o ne kitą rezidentūrą.

Ar ne per vėlu klausti, kai jau pasirinkta?

K. P. Valuckas. Žinoma, vėloka, bet tai kita problema. Aš beveik visų tų rezidentų paklausiau, ar jiems pakako studijų metais įgytų onkologijos žinių? Nė iš vieno neišgirdau, kad pakako įgytų žinių. Ir tai kelia nerimą, nes šandien mirtingumas nuo onkologinių susirgimų užima antrą vietą pasaulyje po širdies ir kraujagyslių ligų. Išties dar neaišku, kurie susirgimai pirmauja, nes kraujagyslių ligas sukelia daug kitų priežasčių, pavyzdžiui, diabetas, aterosklerozė ir t. t. Jeigu atmetume visas kitas pirmines priežastis, kaip priskirtinas kitiems susirgimams, onkologinės ligos būtų pirmoje vietoje. Negalima užmiršti ir to fakto, kad piktybinių susirgimų visame pasaulyje daugėja.

Norėčiau apgailestauti, kad nei Vilniaus universiteto Medicinos fakultete, nei Kauno medicinos universitete nėra atskiros onkologijos katedros. Vilniaus universiteto Medicinos fakultete onkologija priklauso Vidaus ligų ir šeimos medicinos klinikai. Joje onkologijos pagrindai dėstomi III kurso studentams, tačiau valandų skaičius nėra pakankamas parodyti įvairialypę onkologinę patologiją. Studentai tai vertina ne kaip studijas, bet kaip ekskursiją į onkologijos institutą.

Įsisenėję įpročiai kartais yra kliūtis naujovėms. Bet ne vien medicinoje.

K. P. Valuckas. Jūs pats atsakote geriau už mus. Susidaro įspūdis, kad bet kurios specialybės medikas gerai išmano onkologijos reikalus, tad ir keisti nieko nereikia.

Vilniaus universiteto Onkologijos instituto direktorius prof. habil. dr. Konstantinas Povilas Valuckas

Kai nežinai, nėra ir problemos. Man regis, tai būtent toks atvejis.

J. Didžiapetrienė. Tikroji priežastis tikriausiai glūdi požiūryje, kad onkologija yra atskirų disciplinų dalis: yra plaučių, inkstų, gimdos ir t. t. navikai. Tad ir gydomi plaučiai, inkstai, gimda. Ši atskirtis tęsiasi. Ko stebėtis, jeigu nėra onkologijos specialybės, nėra ir atskirų onkologijos katedrų universitetuose.

Tai su kuo tada „Mokslo Lietuvos“ atstovui tenka malonumas bendrauti?

K. P. Valuckas. Jeigu atvirai, tai ir nežinau. Pagal aukštosios mokyklos baigimo diplomą esu gydytojas. Pagal siauresnę specialybę – onkologas radioterapeutas.

Jei nėra, tai ir nereikia?

K. P. Valuckas. Jeigu stengsimės lygiuotis į kitas ES šalis, privalome susirūpinti. Juk kitose šalyse yra onkochirurgų, onkoginekologų draugijos. O Lietuvoje – tarsi nebūtų net tokios medicinos krypties. Kažkodėl nekvestionuojamos tokios daugelį ligų apimančios specialybės, kaip endokrinologija, infekcinės ligos, apimančios įvairių organų patologiją. Pikta, kad tenka eikvoti energiją ir sveikatą, įrodinėjant aki-vaizdžiausius dalykus. Dviratis seniai važiuoja visame pasaulyje, bet mes jį vis tarsi bandome išrasti.

Sutinku, kiekviena šalis turėtų galvoti apie optimaliausią gyventojų medicininio aptarnavimo struktūrą. Visų pirma – optimaliausią pacientui. Tad suprantama, kad kiekviena šalis tvarkosi savaip. Bet onkologinė tarnyba būtina – nekyla jokių abejonių.

Bet juk yra ištisas universitetinis Onkologijos institutas.

K. P. Valuckas. Iš tiesų tai viena įstaiga – gydymo ir mokslo. Daugelis įsivaizduoja, kad tai tarsi svarbiausia onkologijos institucija, kuri Lietuvoje koordinuoja visą su vėžio liga susijusį darbą. Bet taip nėra.

Mūsų institutas neturi pakankamai įtakos kitiems gydymo centrams, ligoninėms. Mes priklausome LR Švietimo ir mokslo ministerijai, tačiau turime onkologijos kliniką, sudarėme sutartis su ligonijų kasomis, todėl esame glaudžiai susieti su LR Sveikatos apsaugos ministerija, kuri nelabai nori mūsų pripažinti.

Jaučiatės šiek tiek „iškrūtę“ iš Lietuvos medicinos ir sveikatos apsaugos sistemos?

K. P. Valuckas. Kai šalyje nėra bendros onkologijos tarnybos, kyla daug problemų. Tikriausiai nėra reikalo aiškinti, kad yra įvairių lokalizacijų vėžys – kraujo, odos, plaučių, virškinamojo trakto ir t. t. Turi būti institucija, kuri suvienytų visus su šia liga susiduriančius medikus, visi turi mąstyti kaip onkologai. Nėra tas pats gydyti sergančiuosius skrandžio opa ar skrandžio vėžiu, taip pat pacientus, turinčius inkstų cistą ar tokio pat dydžio piktybinį inkstų naviką. Kaip jį gydyti ar atlikti intervenciją, taip pat chirurginę, turi spręsti šios srities specialistas. Į tuos klausimus kvalifikuotai gali atsakyti tik „pasikaustęs“ gydytojas. Būtinai šioje srityje specializuotis, išsamiai domėtis, dalyvauti mokslinėse konferencijose. Kad visa tai būtų įgyvendinta praktiškai, turi būti bendra šalies onkologinė tarnyba, kuri organizuotų šią veiklą, būtų už ją atsakinga. Suprantama, imlesnis naujovėms, iniciatyvus gydytojas gali gydyti vėžį ir bendro profilio liginėje, bet visa tai turi priklausyti ne vien nuo konkrečios asmenybės, bet būti valstybės sveikatos apsaugos politikos ir jos sistemos dalis.

Šiuo metu kyla problemų dėl sergančiųjų galvos ir kaklo navikais gydymo. Ar visi liginiai patenka į įstaigas, sugebančias suteikti adekvačią pagalbą, – abejotina.

Panašu į tam tikrą saviveiklą?

K. P. Valuckas. Apie sistemą sunku kalbėti.

Garvežys vis dar nepastatomas ant bėgių

Ar Lietuvoje turime sveikatos sistemos organizavimo vadybininkų, ar jie rengiami mūsų aukštosiose mokyklose? O gal specializuojasi, tobulinasi užsienyje? Žodžiu, ar turime medicinos, sveikatos apsaugos vadybininkų, kurie mąstyti ne instituciniu, bet valstybiniu struktūriniu lygmeniu, organizuotų šalies medicinos ir gydymo įstaigų darbą?

K. P. Valuckas. Pirmiausia tam reikia labai gero sveikatos apsaugos ministro. Sveikatos apsaugos ministras, mano nuomone, neturėtų būti politikas. Jeigu jis atsiskaitytų ne jo kandidatūrą iškelusiai partijai, o tiesiogiai šalies Prezidentui, būtų skiriamas 5 metams, tai kažką gal spėtų nuveikti. Kiek patvarkius šią sistemą pacientų labui, po 5–10 metų ministras galėtų būti ir politikas. Bet ne anksčiau. Sveikatos apsaugos sistema yra labai jautri grandis, besiribojanti su politika. Pirmiausia reikia ant bėgių pastatyti garvežį, o jis niekaip nepastatomas. Todėl ir apie važiavimą naivu kalbėti.

Prisimenu pačią Nepriklausomybės pradžią, idėja buvo labai graži: perimti Danijos, šiek tiek ir Švedijos patirtį. Tada sveikatos apsaugos ministru tapo jaunas, entuziasingas dr. Juozas Olekas. Turėjo daug noro imtis pertvarkos ir jo idėja buvo iš principo decentralizuoti visas medicininio aptarnavimo tarnybas. Tarnybos vadovas atsakytų už jam patikėtą sveikatos apsaugos sritį, o pati ministerija nesikištų, jokie liktų 20–30 darbuotojų, panašiai kaip Skandinavijos šalyse. Ministerija tik koordinuotų veiklą tarp atskirų tarnybų, kviesdami ekspertais kad ir atskirų sveikatos tarnybų vadovus, kurie tikrai žino, ko trūksta jų tarnybos veikloje. Toliau jau ministro sukviesta taryba turėtų spręsti, kokių priemonių imtis. Tokios ta-

Vilniaus universiteto Onkologijos instituto tarybos pirmininkė vyriausioji mokslo darbuotoja dr. Janina Didžiapetrienė

Prof. Ričardas Rotomskis (dešinėje) ir prof. Artūras Petronis iš Kanados, dirbantys epigenomikos srityje

rybos, kurių nariai būtų specialistai, galėtų būti veiksmingos, ministerijos lygiu kaip ekspertiniai dariniai jie galėtų priiminti sprendimus. Taip būtų sprendžiami kardiologų, endokrinologų, onkologų ir kitų tarnybų reikalai.

J. Oleko modelis taip ir liko neįgyvendinta vizija?

K. P. Valuckas. Ne tik buvo neįgyvendintas, bet apsisuko 180° kampu: dabar vėl viskas griežtai centralizuota, ministerijos aparatas išplėstas ir yra didesnis negu tarybiniais laikais. Tada buvo 110–120, dabar gerokai daugiau darbuotojų. O blogiausia, kad ministerijoje neliko specialistų. Norėdamas patekti dirbti į ministeriją, gydytojas specialistas turėdavo pereiti tam tikrus karjeros kopimo laiptelius, tapti specialistu – dalyko žinovu. Kaip gerus organizatorius tarp buvusių ministrų išskirčiau Vytautą Antaną Kleizą, nepriklausomybės laikais – Romualdą Konstantiną Dobrovolskį, Antaną Vinkų. Jie į sveikatos apsaugos organizavimo darbą žvelgė kompleksiskai. Dabar ministras, atėinantis metams, yra tik savo partijos įkaitas ir nieko negali pakeisti.

Ateities viltys siejamos su Santaros slėniu

Nuo ląstelės, molekulinės biologijos ir molekulinės medicinos reikalų

mes tarsi nušokavome į sveikatos apsaugos politikos lankas. Ko gero, taip ir turėtų būti. Vis dėlto apibendrinami pokalbį grįžkime į pradžią. Per pastaruosius mėnesius Vilniuje Onkologijos institutas surengė keletą reikšmingų tarptautinių konferencijų. Kokias išvadas galima padaryti iš bendravimo su žymiais kitų šalių onkologais?

J. Didžiapetrienė. Atkreipčiau dėmesį į naujus diagnostikos metodus, kurie į onkologiją ateis iš genomikos ir proteomikos tyrimų. Nanotechnologijos taip pat padės diagnozuoti ankstyvos stadijos vėžį. Taip pat itin svarbu – apie tai kalbėjo prof. P. K. Valuckas – gydymo individualizavimas. Nanodalelės padės vaistus transportuoti į reikiamą vietą ląstelėje. Proteomikos tyrimai padės nustatyti kiekvieno paciento baltymų pokyčius – išsistą pokyčių visumą – ir pagal juos pacientą galima bus gydyti. Labai svarbu naujų vaistų paieškos, nors tuo užsiima kitos tyrimų institucijos ir bendrovės.

Kaip toli šiandien esame nuo laboratorijoje dirbamų darbų iki gydymui naudojamų metodų, preparatų praktinio taikymo?

J. Didžiapetrienė. Kai kurie darbai jau dabar taikomi klinikoje. Su fiziku prof. Ričardu Rotomskiu dažnai sėdime prie bendro stalo ir svarstome, kaip pritaikyti jo vado-

vaujamos Biomedicininės fizikos laboratorijos aparatūros panaudojimo galimybes navikų diagnostikoje. R. Rotomskio ir jo mokinių darbai grindžiami tuo, kad, naudodamas optinius metodus, gydytojas gali diagnozuoti patologinius pakitimus ne tik audinio paviršiuje, bet ir gilesniuose sluoksniuose (giluminė optinė diagnostika).

Ar labai skiriasi užsienio šalių onkologijos kryptyje dirbančių gydytojų ir mokslininkų kompetencijos, supratimas apie tiriamas problemas?

K. P. Valuckas. Šiandien konferencijose dalyvaujantys mūsų darbuotojai puikiai supanta, ką šneka užsienio kolegos, sugeba diskutuoti. Tai jau gerai. Ar seniai čia daugelis mūsų darbuotojų ne tik nedrįsdavo diskutuoti, bet net nesugebėdavo pateikti klausimų.

Kodėl mes dabar tiesiog veržiamės dalyvauti kuriamų technologinių slėnių projektuose?

K. P. Valuckas. Aišku, mums ypač aktualus būsimasis Santaros slėnis. Tai turėtų būti darinys, kuriame būtų galima gaminti ir tyrinėti kai kuriuos preparatus nuo vėžio. Šiandien klinikoje naudojame daugybę preparatų, bet kodėl daugelį jų gaminame ne savo šalyje? Tam reikia technologijų, sumanių žmonių ir pinigų. Mano supratimu, trijų veiksmų ratas galėtų pradėti sukintis... Vien mūsų centro įdirbis man leidžia taip tvirtinti.

Sugebėtumėte sudominti verslą, kad tam skirtų lėšų?

K. P. Valuckas. Verslo atstovai galvoja protingai. Šiandien Lietuvoje dirbančios biotechnologijos bendrovės puikiai žino ir suvokia mūsų įdirbio svarbą bei galimybes. Jiems tinka tai, ką mes darome ir ką norėtume daryti. Esame aptarę, ko mums dar reikėtų. O reikėtų patikrinti eksperimentu, kaip vienas ar kitas vaistas keliauja, į kokią ląstelės vietą, kiek yra veiksmingas, o tam reikia atitinkamos technologijos ir aparatūros. Tarkime, pozitronų emisijos tomografai – labai norėtume turėti tokią įrangą su galinčiu ciklotronu.

Ar skirtingų sričių mokslininkai sugebės kooperuotis, tam pasirengę?

K. P. Valuckas. Mes to siekiame, tam Santaros slėnis ir kuriamas.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Biotechnologijos institutas

skelbia priėmimą į biochemijos mokslo krypties dieninę doktorantūrą. Stojantieji į doktorantūrą pateikia: prašymą direktoriui, gyvenimo aprašymą, magistro kvalifikacinio laipsnio arba jam prilygstantčio aukštojo išsilavinimo diplomo ir jo priedų kopijas, dviejų mokslininkų rekomendacijas, paskelbtų mokslo darbų sąrašą ir darbų kopijas ar doktorantūros krypties mokslinį referatą.

Dokumentai priimami iki š. m. rugsėjo 12 d. V. A. Graičiūno g. 8, 414 kab., LT-02241 Vilnius. Išsamesnė informacija dėl doktorantūros studijų instituto tinklapyje www.ibt.lt/mokomoji-veikla/dokortantura arba telefonu (370 5) 260 2109, 260 2103. Konkursas vyks rugsėjo mėnesį.

Direktorius

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

skelbia priėmimą į humanitarinių mokslų filologijos krypties (04 H) lietuvių literatūros šakos (2 vietos) ir folkloro šakos (1 vieta)

dieninę
DOKTORANTŪRĄ

Stojantieji į doktorantūrą asmenys pateikia:

- prašymą instituto direktoriui;
- magistro laipsnio arba jį atitinkančios kvalifikacijos diplomą ir jo priedą;
- gyvenimo aprašymą;
- dviejų mokslininkų rekomendacijas;
- savo mokslo darbų sąrašą ir darbų atspaudus, konferencijose skaitytus pranešimus, mokslo konkursuose premijuotus darbus, įvairių mokslo premijų diplomų kopijas;
- dvi nuotraukas dokumentams;
- asmens tapatybės kortelės arba paso paskutinio puslapio kopiją;
- mokslinį projektą (jame suformuluoti preliminarią būsimos disertacijos temą ir jos problematiką; bendrais bruožais aptarti tos temos tyrinėjimų būklę; nurodyti pasirinktos temos aktualumą pasirinktai mokslo kryptiai ir šakai; aptarti galimus tyrinėjimo metodus; apimtis – 4–5 p.).

Dokumentai priimami Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, Antakalnio g. 6, 10308 Vilnius, 204, 206 kab. **iki 2008 m. rugsėjo 19 d.**

Priėmimo konkursas įvyks 2008 m. rugsėjo 25 d. 10 val. Posėdžių salėje (207 kab.). Daugiau informacijos teiraukitės tel./faks. (8 ~ 5) 261 6254, el. p. jurgusa@liti.lt.

LIETUVOJE BUS GAMINAMI ŽIV IR HEPATITĄ NUSTATANTYS RINKINIAI

Lietuvos medicininės diagnostikos bendrovė **SORPO** šiais metais planuoja pradėti reagentų rinkinių, skirtų nustatyti ŽIV, hepatitus B ir C bei daugelį kitų ligų, gamybą. Taip **SORPO** taps pirmąja Rytų Europos bendrove, gaminsiančia šiuos diagnostinius rinkinius. Į naujų technologijų įdiegimą iš viso planuojama investuoti apie 1 mln. litų. Rinkiniai pagal gamybos sutartį bus gaminami didžiausioje šalies biotechnologijų bendrovėje **Fermentas**.

„Šių rinkinių gamyba Lietuvoje – svarbus žingsnis šalies medicininės diagnostikos pramonėje. Iki šiol tokie rinkiniai į Lietuvą buvo tik importuojami, tačiau netrukus galėsime jais ne tik aprūpinti šalies sveikatos priežiūros įstaigas, tyrimų laboratorijas, bet ir pasiūlyti užsienio rinkoms“, – teigia **SORPO** direktorius dr. Džiugas Paulauskas.

SORPO planuoja pradėti gaminti iš viso 14 naujų rinkinių. Visi jie bus sertifikuojami pagal Europos Sąjungos reikalavimus. Naujieji rinkiniai veiks pagal itin tikslų realaus laiko polimerazinės grandininės reakcijos metodą.

„Pasulyje sparčiai auga molekulinės diagnostikos produktų paklausa, todėl tikslinga šių rinkinių gamybą pradėti ir mūsų šalyje. Aišku, tam būtina turėti patirties ir tinkamą gamybinę bazę“, – sako **Fermento** generalinis direktorius Algimantas Markauskas. Pasak jo, Lietuvos bendrovių kompetenciją šioje srityje akivaizdžiai rodo ir tai, kad naujieji rinkiniai bus gaminami iš **Fermento** kuriamų komponentų.

Bendradarbiaudama su **Fermento** bendrove **SORPO** nuo 2006 m. gamina reagentų rinkinius medicininei diagnostikai. Šiuo metu bendrovė gamina ir jau eksportuoja į daugelį pasaulio šalių 10 rinkinių.

Naujaisiais **SORPO** rinkiniais, kurie pasirodys šiemet, kaip minėta, bus galima nustatyti ŽIV, hepatitus B ir C bei daugelį kitų virusų (pavyzdžiui, citomegalo, Epstein-Barr). Rinkiniai ligą ne tik diagnozuos, bet ir leis stebėti, kaip ji gydoma.

„SORPO“ informacija

Vilniaus universiteto Onkologijos instituto atstovė spaudai ir ryšiams su visuomene Juventa Sartatavičienė, prof. Elena Eringienė ir habil. dr. Juozas Kurtinaitis

Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia – pleištas vokiečių rankose

Prof. Arnoldas Pirockinas

Be kitų dalykų, kurie po 1923 m. sukludė daugumai Klaipėdos krašto lietuvių kilmės žmonių, vadinaujamųjų lietuvininkų, beveik išimtinai evangelikų liuteronų, atsispirti vokiečių klasingai politikai ir kartu su savo gentainiais katalikais iš Didžiosios Lietuvos ginti jaunos valstybės interesus, buvo religijų skirtumas. Liuteronybės pradžia laikoma 1571 m. spalio 31 d., kai augustinų vienuolis teologijos daktaras ir Šv. Rašto profesorius Martynas Liuteris prie Vitenbergo bažnyčios (Vokietija) durų prikaldė 95 tezes, kviesdamas teologus viešai apsvaryti iškilusią atlaidų problemą. Ilgainiui Liuteris ir jo šalininkai iš tų tezių išplėtojo savitą krikščionybės atmainą.

Vatikano kurija ir jos šalininkai naująjį mokymą sutiko labai priešškai: kai kuriose šalyse kilo nuožmių karų. D. Lietuvoje ir Prūsijos kunigaikštystėje jų išvengta, bet priešškumo ar net didelės neapykantos abiem pusėms taip pat netrūko. Skirtingos religinės nuostatos ir priklausymas dviem valstybėms kartu su kitais reiškiniais formavo jose gyvenančių lietuvių netolygias kultūras. D. Lietuvos lietuviai šliejosi

prie lenkų ar apskritai slavų, o Mažosios Lietuvos tautiečiai pasidavė vokiečių kultūros poveikiui.

XIX a. paskutiniuosius dvi dešimtmečiais atsirado lietuvių inteligentų, kurie, nepaisydami religinių skirtumų, rūpinosi kelti abiejų tautos dalių bendrumą. Tačiau didžioji dalis lietuvių ir toliau vieni į kitus žiūrėjo su nepasitikėjimu, jautėsi svetimi, netapatūs. D. Lietuvos katalikams mažlietuviai rodėsi esą „vokiečiai“, o mažlietuviams liuteronams Rusijos imperijoje gyvenantys tautiečiai – „lenkai“ ar „gudai“. Iš esmės imant, padėtis lėtai keitėsi net po 1923 m., kai Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos Respublikos. Tada krašte pagausėjo tautiška apsisprendusių lietuvių lietuvininkų, bet jie nepajėgė atsverti tos masės Klaipėdos krašto lietuviškos kilmės lietuviškai kalbančių gyventojų, kurie, kaip rodo rinkimų į visokius seimelius duomenys, visais klausimais rėmė vokiečių inspirojamas Lietuvai priešiškas akcijas. Tarp antilietuviškų jėgų, deja, ypač aktyviai reiškesi Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų bažnyčia. Vokiečių revanšistų rankose ji tapo vienu iš veiksmingiausių pleiščių prieš lietuvių vienybę.

Vokiškumo išsaugojimo nuostatų brandinimas

Klaipėdos krašto liuteronų bažnyčiai primestas ar jos pačios priimtas įsipareigojimas kuo atkakliau ginti vokiškumą ir nė per nago juodymą nesitraukti iš kovos su lietuvišiais lauko toli gražu nebuvo atsitiktinis, spontaniškas, nevykusios lietuvių politikos sukeltas dalykas.

Neabejotinai dideli M. Lietuvos liuteronų dvasinį gyvenimą ugdyšius liuteronų bažnyčios Prūsijos kunigaikštystėje (vėliau karalystėje)

nuopelnai visai mūsų tautos kultūrai tarsi yra pritemdę tą virsmą, kai ši institucija ėmė tarnauti vokiečių ekspansijai. Tai galėjo būti bene XIX a. viduryje. Vis dėlto liuteronų bažnyčios priešškumas tautinėms mažumoms niekada nebuvo toks agresyvus ir nuožmus palyginti su lenkų katalikų sluoksniais D. Lietuvoje. Šis kontrastas sukūrė kiek iškreiptą vaizdą, kad liuteronų bažnyčia Rytų Prūsijoje ir Klaipėdos krašte apskritai neturėjusi politinių tikslų. Tačiau baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, kai artėjo Vokietijos imperijos sutriuškinimas, liuteronų bažnyčios politškumas pasidarė atviras, neslepimas. Galėtume sakyti net daugiau: Vokietijos liuteronų bažnyčios vadovai pasistengė tą bažnyčią paversti vokiškumo bastionu prarastose, nuo Vokietijos atskirtose ir kitoms valstybėms atitekusiose srityse. Kaip tai įvyko, pakankamai aiškiai rašoma žymaus vokiečių istoriko Valterio Hubačo veikalas *Rytų Prūsijos evangelikų bažnyčios istorija* pirmajame tome (Hubatsch Walter, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*, I. – Goettingen, 1968. – S. 430–444). Remdamiesi šioje knygoje pateikiamais ryškesniais faktais, pamėginkime tad įžvelgti kai kurias liuteronų bažnyčios Prūsijoje sąsajas su provokiška politika.

1918 m. rudenį Vokietija pralaimė mūšį po mūšio, o jos sąjungininkės Austrija–Vengrija, Bulgarija ir Turkija pasirašo su Antante (Prancūzijos, Anglijos, JAV, Japonijos ir kitų valstybių bloku) separatines paliaubas. Galiausiai lapkričio 11 d. Kompjene (Prancūzija) savo pralaimėjimą pripažino ir Vokietija, padėdama parašą po besąlyginės kapituliacijos aktu. Vokietijoje pasidėjo revoliucijos ir perversmai. Kartu tai buvo įtempto laukimo metas – ką nuspręs dėl jos likimo sąjungininkai? 1919 m. gegužėje ėmė ryškėti jų reikalavimai. Tarp jų ypač skaudus buvo reikalavimas atiduoti nemažus plotus įvairiais būdais seniau ir vėliau įgytų sričių. Daugiausia jų netekti grėsė Prūsijos karalystei, kuri per Lenkijos ir Lietuvos Respublikos padalijimą 1772 m. pasigrobė 36000 km² lenkų žemių, per antrąjį 1792 m. – 57100 km². Po trejų metų, 1795 m., Prūsijai atiteko Varšuva, Lomža, Belistokas ir Suvalkai su lietuviška Užnemune. Tačiau šis grobis 1807 m. jai išsprūdo iš nagų, kai Napoleonas sudarė Varšuvos kunigaikštystę, gyvavusią iki 1815 m., o paskui tekusią Rusijai. Tad Prūsija po to valdė apytikriai tas sritis, kurias buvo įgijusi per pirmuosius du padalijimus. Dabar, baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, į jas pretendavo 1917 m. pabaigoje paskelbusi nepriklausomybę Lenkija. Didesnėje jų dalyje gyveno lenkai arba lenkų kilmės žmonės. Daugelis jų save vadino mozūrais ir nebuvo nusiteikę tapatintis su lenkais. Mūšri buvo ir religinė gyventojų sudėtis: arčiau prie senosios Prūsijos sienos daugiau būta evangelikų liuteronų, toliau į pietus gausėjo katalikų.

Prūsijos valdžia šiose iš Lenkijos atimtose srityse tautinių mažumų ir religijų atžvilgiu laikėsi panašios politikos, kokią vykdė M. Lietuvoje. Vengdama drastiškų priemonių, ji ryžtingai diegė savo kita tautaiams piliečiams visiško atsida-

mo Prūsijos karaliui ir valstybei jausmus. Tai daryta telkiantis pagalbon apvokietintų lenkų kilmės inteligentų. Antai Johannisburgo miestyje (vok. *Johannisburg*, lenk. *Pisz*), priklausiusiam Gumbinės apygardai (*Regierungsbezirk*), evangelikų liuteronų dvasininkas superintendantas (tolygus vyskupui) Paulius Henzelis (Paul Hensel), iki tol leidęs mozūrų tarpe populiarius kalendorius, 1919 m. įkūrė Mozūrų sąjungą. Ji Paryžiaus taikos konferencijai, rengusiai būsimąjį Versalio sutartį, nusiuntė peticiją su 145 tūkst. parašų, kad mozūrai reikalauja palikti juos Vokietijoje. Ši peticija kartu demonstravo vokiečių atkakliai skleidžiamą versiją, jog mozūrai (kaip ir kašubai ar sileziečiai) nesą lenkai, bet sudarą skirtingas etnines grupes, nuo amžių glaudžiai susijusias su vokiečių kultūra. Lygiai taip pat elgtasi vokiečių ir M. Lietuvoje bei vėliau nuo jos atskirtose dalyje – Klaipėdos krašte.

1919 m. birželio 28 d. pasirašius Versalio taikos sutartį, liepos 12 d. evangelikų liuteronų bažnyčios Karaliaučiaus konsistorijos prezidentas su Klaipėdos superintendantu Francu Gregoru (Franz Gregor; šią pavardę prašom skaitytojų gerai įsidėmėti!) ir minėtu johannisburgiečiu Henzeliu svarstė apie galimus šios sutarties padarinius evangelikų liuteronų bažnyčiai atskirtose nuo Prūsijos srityse. Matyt, po šio pasitarimo konsistorija parengė ir išsintinėjo atitinkamų apskričių parapijoms standartinį tokio turinio raštą, kad jos pareikštų savo norą likti priklausomos Prūsijos bažnytinėi provincijai: „Evangelikų parapija [...] (Rytų Prūsijos provincija), apie kurios priklausymą Prūsijos valstybei po taikos spres būsimasis plebiscitas, taikos sutarties 93 str. pagrindu, atstovaujama pasirašiusių, reikalauja [...], kad jai bet kuriomis aplinkybėmis būtų užtikrintas pastovus neribotas priklausymas Prūsijos valstybės senųjų provincijų krašto bažnyčiai. Ji kelia šį reikalavimą bažnytinio ir religinio pagrindu vardan tikėjimo ir sąžinės laisvės [...]. Kalbama apie švenčiausias parapijos vertybes. Prieš kėsinimąsi į jas stoja jų griežčiausiai protestuodama ir dėl to apeliuodama į religinių mažumų gynimo didžiųjų principus – evangelikų bendruomenių apsisprendimo teisę ir jų tikėjimo apsaugą [...]“ (V. Hubačas, p. 432).

Vyriausioji evangelikų bažnyčios taryba (*Oberkirchenrat*) Berlyne taip pat susirūpino išlaikyti praradimų sričių evangelikus liuteronus savo valdžioje. 1919 m. liepos 15 d. atsiuokime taip juos kurstė: „Broliai! Jokiū būdu nesusidėkite su lenkų suvedžiotais! Jeigu bus jums primestas plebiscitas, likite mums ištikimi, kaip mes būsimė jums ištikimi iki mirties.“

Šiuose dokumentuose (jų tikriausiai būta daugiau, negu nurodyta V. Hubačo veikalė) neįvardijamos Rytų Prūsijos lietuviškos sritys prie Nemuno. Tačiau, kad ir jos turėtos galvoje, rodo minėto klaipėdiškio superintendente Gregoro aktyvus dalyvavimas. Tai leidžia tvirtinti ir toks faktas: 1919 m. birželio 1 d., taigi dar prieš Versalio sutartį, Karaliaučiaus konsistorijoje įvyko susirinkimas, kuris įkūrė Šiaurės Nemuno krašto evangelikų bažnytinę komisiją (*der evangelische Kir-*

chenausschus Nordmemelland). Matyt, ši parengė analogišką kaip Mozūrijoje pareiškimą dėl reikalo išlaikyti naujose valstybėse ryšį su senosiomis bažnyčios institucijomis.

Rūpintis Nemuno žemupio abiejuose krantuose besiklostančia padėtimi galėjo dar paskatinti bažnytinę vadovybę 1918 m. lapkričio

Viktoras Gailius (1893–1956) – vienas iš trijų Prūsų Lietuvos tautinės tarybos prezidento narių; 1923–1925 m., būdamas Klaipėdos krašto direktijos pirmininku, jis labai stengėsi krašto evangelikų liuteronų bažnyčią padaryti savanorišką

16 d. Tilžėje sušaukta lietuvininkų sueiga, kuri sudarė Prūsijos lietuvių tautinę tarybą. Jai vadovauti buvo išrinktas trijų asmenų prezidiumas: Viktoras Gailius, Erdmonas Simonaitis ir Jonas Vanagaitis. Taryba, vėliau pasivadinusis Mažosios Lietuvos tautine taryba, po keturiolikos dienų Tilžėje priėmė pareiškimą, kuris dar vadinamas Mažosios Lietuvos Aktu. Štai jo tekstas:

„Pareiškimas.

Atsižvelgiant į tai, kad viskas kas yra, turi teisę gyventi, ir į tai, kad mes lietuviai čionai Prūsų Lietuvoj gyvenantieji, sudarome šito krašto gyventojų daugumą, reikalaujame mes remdamiesi Vilsono Tautų paties apsisprendimo teisės, prisiglaudimą Maž. Lietuvos prie Didž. Lietuvos. Visi savo parašu šitą pareiškimą priimančiai pasižada, savo jėgas už įvykdymą minėto siekio pašvesti

Tilžėje, lapkr. mėn. 30 d. 1918 metų
Prūsų Lietuvos Tautinė Taryba.“

Pareiškimą (beje, neinspiruotą didlietuvių!) pasirašė dvidešimt keturi M. Lietuvos patriotai, nepabūgę užsitraukti mirtinos vokiečių neapykantos. Laikraštis *Tilsiter Allgemeine Zeitung* jį reagavo straipsniu *Naujas lietuvių niekšškumas*. Kaip mėginimą neutralizuoti šio pareiškimo poveikį krašto lietuvininkams derėtų vertinti V. Hubačo nurodytą generalinio superintendente Genricho (Gennrich) ir superintendente Gregoro jau gruodžio mėnesį atliktą inspekcinę kelionę per Klaipėdos kraštą su pamaldomis bažnyčiose ir susirinkimais. Tikriausiai tada ne vien melstasi ir giedota...

Bus daugiau

* Cituojama, nepakeitus teksto, iš leidinio *Kovos kelias*. Redaktorius-leidėjas Jonas Vanagaitis. – Klaipėda, 1938, p. 156)

Prūsų Lietuvos tautinės tarybos 1918 m. lapkričio 30 d. „Pareiškimas“, išleistas 1936 m. Klaipėdoje kaip meninis plakatas. Iš prof. Domo Kauno sudaryto leidinio „Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai“

Pradžia Nr. 12

Jspūdžiai iš birželio 2 d. Mokslininkų rūmuose Verkiuose vykusio Sajūdžio 20-mečiui skirto renginio *Ar įveiksime biurokratiją?*

Tautinė, bet dėl to ne mielesnė

Prieš 20 metų Mokslininkų rūmai Verkiuose buvo pakvieta į to paties pavadinimo diskusiją. Joje nestigo emocijų, įkarščio ir noro keisti ligi tol buvusį gyvenimą. Šių metų to paties pavadinimo renginį sunku pavadinti diskusija, nes kalbėjo, prisiminimais dalijosi tik trys garbūs prelegentai, koncertavo puikūs dainininkai ir muzikantai, o sėdintiesiems salėje nebuvo numatyta laiko iškisti savo trigraši. Gal jie nepareišė ir didelio noro, nes žmonės jautėsi atėję į šventę, o ne į pratybas, kas geriau supeiks tautinius, bet nuo to mielesniais netapusius biurokratus. Galimas dalykas, kad per 20 prabėgusių metų labai pasikeitė supratimas, kas yra diskusija, arba tapome tokiais šaudytais zuikiais, kad mums ir be diskusijų aišku, kas yra biurokratija ir ko iš jos galima tikėtis, tiksliau – ko visai nereikėtų tikėtis.

Tapusi dar savanaudiškesnė, begėdiškesnė, godesnė, manipuliuojanti mistiniais „Briuselio reikalavimais“ sava lietuviška biurokratija yra monstras, kuriam įveikti kol kas neišrastas ginklas. Biurokratija neįveikiama, tai tam tikra duotybė, Dievo rykštė, duoklė, kurią mokame už nepriklausomybę. Tiesa, šis šventas žodis gali nuskambėti kaip pasityčiojimas, nes kaip niekada esame priklausomi nuo valdininkų savivalės, vadinasi, biurokratijos. Iš esmės esame jos vergai, tik gal dar šito neįsisąmoninome. Laimingas ir ištis laisvas tas, kuriam nėra tekę pakliūti į biurokratijos mašinerijos gniaužtus. Bet ir tuos laiminguosius galime nuraminti: jūsų laimės valandos baigsis, kai susidursite su gyvenimo realybe.

Jeigu šį emocijų pliūpsnį skaitytojas sugebėjo išverti, jį apdovanosime mūsų iškilių vyrų pareikštomis mintimis, dėl kurių birželio 2-ąją ir rinkomės į Mokslininkų rūmus Verkiuose.

Sajūdis mus sugrąžino prie ištakų

Romualdas Ozolas pasidžiaugė, kad salė apypilnė, nors atėjusiųjų daug mažiau negu prieš 20 me-

Prisiminimais apie Sajūdžio pradžią dalijasi Romualdas Ozolas

Sajūdžio bangos nešami (2)

tų. Vadinasi, pakalbėti aktualu ir apie kiek prigesusius dalykus, klausančiųjų dar yra. Vertinant iš prabėgusio dešimtmečio perspektyvos, 1988-ųjų birželio 2-oji mūsų atmintyje – tai Sajūdžio, iki kurio formalaus įkūrimo buvo likusi viena para, pirmasis ryškesnis ir viešas iškeltų principų prasiveržimas. Faktiškai prisiminti ir viešai deklaruoti tie principai ir idealai, kurie suformuluoti XX a. pradžioje. Pasak R. Ozolo, atgijo mūsų gyvenimo neįkintamybės teiginiai, ligi tol glūdėję pasamones kertėse. Sajūdžio tarsi iš naujo pažadinti idealai turėjo tokį poveikį, kad priminė kalnų griūtį, nors Lietuva ir lygumų kraštas. Sajūdžio suformuluoti idealai mus vers nuolat grįžti prie ištakų – R. Ozolas visiškai teisus. Kuo labiau mūsų gyvenimo realybė skirsis nuo Sajūdžio keltų idėjų ir skelbtų formuluočių, tuo labiau bus neišvengiamas grįžimas prie ištakų. Grįšime kaip prie idealo.

Gyvenimo tikrovė visada skirsis nuo idealo, bet ar kas galėjo tada pagalvoti, kad mūsų išrinktieji užrpuos suverenias tautos teises ir patys spręš, kiek suverenių teisių Lietuvos valstybė gali atsisakyti ar de-

leguoti Europos Sąjungai. Laikant Lietuvos žmones avinų banda galima jiems teigti, kad jie patys, esą, to norėję ir suverenias tautos teises savuo noru perleidę tautos išrinktiesiems. Eilinė suktos demagogijos apraiška.

1988 m. birželio 2 d. nei R. Ozolas, nei kas kitas nemanė, kad toji diskusija taps kuo nors išskirtinė ir paskatins kitus procesus, kurių rezultatas bus dainuojanti revoliucija, ar kaip kitaip ją pavadintume. Kaip ir daugelis kitų prieš tai vykusių diskusijų, taip ir toji, galėjo baigtis niekuo, t. y. garo nuleidimu ir išsiskirstymu, nes taip dažniausiai ir būdavo. Ar ne tuo baigiasi daugelis šiandieninių įvairaus masto diskusijų? Vis dėlto tą įsimintą birželio 2-ąją daugumos nepasitenkinimas buvo pasiekęs tą kritinį lygį, kai daugumai jau niežtėjo delnai veikti. Ką – nelabai žinota, bet pokyčių metas buvo pribrendęs. Žinoma, diskusijoje buvo ir kvietusių karštas galvas nepersistentgi, nesugadinti viso reikalo, nes juk viskas į gera – Gorbačiovo pradėtas pertvarkos procesas juda, tegul ir sunkiai įveikdamas nomenklatūros bei to meto biurokratijos tylų pasipriešinimą ar net paties proceso sabotavimą.

Partinė nomenklatūra akivaizdžiai buvo sutrikusi, nesuprato, kas vyksta. Ji ir iki Gorbačiovo buvo mačiusi ne vieną pertvarką, tik kitaip vadinamą. Praktiškai su kiekvienu nauju genseku prasidėdavo ir valstybės politikos kurso kaita. Būta ir tam tikro viešumo politikos apraiškų, sietinų, tarkim, kad ir su Chruščiovo „atlydžiu“, tačiau tas dozuotas viešumas buvo daugiau susijęs su asmenybės kulto demaskavimu. Asmenybės kultas buvo paskelbtas visų ligtolinių socializmo statybos bėdų ir nesėkmių šaltiniu, tad dabar reikėjo įveikti tas slogias liekanas – ir tuometinei tarybinių žmonių kartai atsivers vartai į šviesų komunizmo rytojų. Tas pats rojus įvaizdis, tik pavadintas kitu žodžiu ir apipintas marksistiniais bei klasinės visuomenės ideologijos dzingalais.

Taigi sovietinė raudonoji nomenklatūra savo gyvavimo kelyje buvo daug mačiusi, bet pasirodė esanti bejėgė prieš Gorbačiovo deklaruojamą visišką viešumą ir atvirumą. Įdomu, kad ir pati Gorbio politika pasirodė esanti tokia pat bejėgė prieš savo pačios skelbiamą viešumą, nes paleisto džino jau buvo neįmanoma sugrąžinti į butelį. Sajūdis Lietuvoje ir Liaudies frontai Latvijoje ir Estijoje taip aukštai pakilo ant viešumo bangos, taip toli juos nunešė prasidėję procesai, kaip to nesitikėjo nė patys šių judėjimų lyderiai.

Intelektu ir veiklumo lydinys

Bet grįžkime į 1988 m. birželio 2 d. Mokslininkų rūmų Baltąją salę. Nedaug trūko, kad visi būtų ramiai išsiskirstę, kaip buvo pratę po įvairių diskusijų – juk mokslo žmonės, inteligentai, ne kokie triukšmadiariai... Bet kantrybės taurė perpildyta, katalizatoriaus vaidmenį atliko salėje pasigirdavęs vienas kitas raminantis balsas: nieko neatsitiko, procesas juda... Jauni fizikai, ekonomistai jau gana artikuliuotai prabilo apie tam tikro visuomeninio branduolio, iniciatyvinės grupės sudarymą. Vis dėlto birželio 2 d. tokią iniciatyvinę grupę sudaryti atrodė per anksti. Ozolo nuomone, labai gerai, kad Mokslininkų rūmuose tą

dieną nebuvo įsteigtas koks nors Konstitucijos gynimo komitetas, taryba ar koks kitoks visuomeninis darinys. Vėliau būtų tekę labai sunkiai klampoti įvairių jau tada veikusių klubų, organizacijų, susibūrimų vienijimosi pelkėje. Ryžtingus sprendimus buvo pasiūlyta palikti rytdienai. Pasitarus filosofas Jokūbas Minkevičius garsiai visiems pranešė: rytoj, birželio 3 d., 18.30 val. visi renkams Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje Gedimino pr. 3, kur numatytas rengiamos naujos LTSR Konstitucijos projekto svarstymas.

Taigi parai prabėgus buvo įkurtas ne šiaip komitetas ar sambūris, bet didžiuliu visuomeniniu ir politiniu-nacionaliniu judėjimu virtęs Sajūdis, apėmęs visą Lietuvą. O prasidėjo nuo Iniciatyvinės grupės išrinkimo birželio 3 d. Esminė diena Lietuvos XX a. istorijoje. Jeigu ne visoje Lietuvos istorijoje.

Iš chaoso išsirutuliojo Sajūdis

Taigi iš gana chaotiškos diskusijos Mokslininkų rūmuose sugebėta pakilti iki labai ryžtingų organizuotų veiksmų. Biurokratijos nepavyko įveikti tada, birželio 2 d., nepavyko ir praėjus 20-čiai metų, veikiausiai nepavyks ir dar po 20, bet ta diskusija atvedė prie Lietuvos persitvarkymo Sajūdžio iniciatyvinės grupės sukūrimo. Toliau procesas pajudėjo taip, kaip nesitikėjo nė patys šių ir kitų procesų projektuotojai. Iš diskusijos, nukreiptos prieš tuometę biurokratiją, gimė Sajūdis – bent toks biurokratizmo egzistencijos pateisinimas.

Sajūdžio sėkmės garantas – Ozolas visiškai teisus – buvo apsisprendimas sutelkti to meto mokslo ir meno sričių intelektualus. Jie su dideliu būriu entuziastingų ir permainų ištroškusių jaunų žmonių sudarė dermę: buvo kas protauja, teikia autoritetų atsparą, ir kas veikia, stumia, greitina judėjimą užsibrėžta kryptimi. Jis tęsėsi ligi pat 1990-ųjų Kovo 11-osios.

Tad ar šiandien yra apie ką diskutuoti? Nedaug rasis žmonių, kurie patenkinti tuo, kas vyksta dabartinėje Lietuvoje, daugelis įsivaizdavo ne tokią atkurtą nepriklausomą valstybę. Ar nebus taip, kad naujas judėjimas jei ir kils, tai vėl būtų prieš biurokratiją, kuri žmonių sąmonėje jau ir yra visų blogybių, idealo ir realybės neatitiktis kaltininkė. Žmonės kaip visada bus teisūs, nes niekas taip greit neprisitaiko prie kintančių sąlygų kaip biurokratija. Juk kartais ji pati ir tas sąlygas formuoja pagal savo kurpalį. Biurokratija mutuoja, o tapusi nekontroliuojama virsta monsturu, daugiagalviu slibinu, kurio galvas reikia ne šukuoti, ne gydyti ar bandyti keisti, bet retsykiais kapoti. Kitas klausimas, ar jau laikas.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Prof. Bronius Genzelis ir dr. Romas Pakalnis Mokslininkų rūmuose Verkiuose

PASITAISOME

Mokslo Lietuvos 2008 m. Nr. 13, 10 p. straipsnyje *Kokybinis humanitarinių ir socialinių mokslų darbų vertinimas Lietuvoje ir duomenų bazė „Lituanistika“* įsi-vėlė netikslumas. Skyrelio *Bazėje teikiamų darbų sąrašo sudarymas 6–13 eilutes* prašome skai-tyti taip: „Deja, ne visi partneriai ir pakviestosios bazės kūrime dalyvauti mokslo institucijos pakankamai atsakingai atliko šį darbą: sąrašas buvo neišsamus.“

Tada ėmėsi darbo mūsų nuoširdžiausias partneris – Lietuvos Mokslo akademijos biblioteka. Jos darbuotojai ėmėsi pildyti spragas. Nuoširdžiausiai visų bazės kūrėjų vardu dėkojame bibliotekos direktoriui dr. Juozui Marcinkevičiui, informacinių sistemų skyriaus vedėjai Nijolei Kolesinskienei, darbuotojoms Eglei Kundrotienei, Erikai Kuliešienei ir Audronei Steponaitienei.

Nuoširdžiai atsiprašome!

Redakcija

Naujos knygos

Senosios Lietuvos valstybės vardynas

Akad. Zigmąs Zinkevičius

Autoriaus teigimu, pastaruojų metu labai padaugėjo ginčų tarp lietuvių ir gudų (baltarusių) dėl Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės kilmės. Kas sukūrė šią valstybę? Lietuviai ar gudai? Ginčiuose neretai liečiamas vardynas, juo argumentuojama. Tačiau nekalbininkų samprotavimuose senieji vietovardžiai ir asmenvardžiai dažnai traktuojami neteisingai. Taip padaroma klaidų aiškinant istorinius dalykus. Kai kurie Gudijos istorikai deklaruoja, neva šią valstybę sukūrė slavaiakalbiai žmonės (Mikola Jarmalovičius ir kiti).

Skaitytojui pateikiamoje knygoje* stengiasi aptarti senosios Lietuvos valstybės vardyną – vietovardžius ir asmenvardžius – remiantis šių dienų kalbos mokslo (istorinės, arba diachroninės, kalbotyros) duomenimis. Visų vardų (jų labai daug) išnagrinėti neįmanoma, todėl pasirinkti tik svarbiausieji, pirmiausia tie, dėl kurių dabar daugiausia ginčijamasi.

Kadangi knyga skiriama ir ne specialistams, jos pradžioje įdėti du kiek platesni įvadai, kurie yra būtini arčiau su kalbos mokslu nesusi-pažinusiems asmenims, bet pravers ir išsilavinusiems, net kalbininkams. Pirmajame iš jų stengiasi pateikti bendrą supratimą apie vardyną, ypač tai, ko reikia norint teisingai suprasti konkrečių vardų nagrinėjimą. Antrajame remiantis istorinės kalbotyros duomenimis siekta aptarti senuosius lietuvių ir kitų baltų santykius su gudais bei kitais slavais. Nevengiama ir drąsesnių prielaidų. Tai turėtų padėti geriau suprasti istorinį vardyną.

Pabaigoje skaitytojų patogumui pridedama visų nagrinėjamų vardų abėcėlinė rodyklė, taip pat cituojamos literatūros šaltinių sąrašas.

Knyga nepalieka nė mažiausios abejonės, kad tradicinis istorikų požiūris į Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos kilmę yra teisinga. Valstybę kūrė lietuviakalbiai žmonės. Tokios pažiūros laikėsi ir laikosi absoliuti tyrėjų dauguma. Nuomonė, kad LDK sukūrė slavaiakalbiai žmonės, taip pat, kaip ir nuomonė, esą tai padarė lietuviakalbių ir slavaiakalbių žmonių junginys, turi būti atmesta. Koks tame kūrybos vyksme buvo slavaiakalbių indėlis, turėtų iširti rimti istorikai, o ne fantazuotojai. Tasai slavaiakalbių indėlis jokiū būdu negalėjo prilygti lietuviakalbių nuopelnams, nes šie davė valstybei pradžią ir vyravo jos valdyme.

Knyga praturtinta žemėlapiams, kuriuose atsispindi senosios lietuvių etninės žemės, teritorijos kitimas po kaimyninių kraštų ekspansijos ir kt. Šis leidinys skiriamas visiems, kam įdomi Lietuvos praeitis, ir norintiesiems ne iš nuogirdų ar hipotezių susipažinti su mūsų valstybės kūrimosi ištakomis.

* Senosios Lietuvos valstybės vardynas / Zigmąs Zinkevičius. – Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007. – 88 p. – Žml.: p. 15–37. – Sutrup.: p. 66–67. – Bibliogr.: 68–70 p. – Santr. rus. p. 71–78, angl. p. 79–85. – Rklė: p. 86–87.

Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą

Akad. Zigmąs Zinkevičius

Rašant daugiatomę *Lietuvių kalbos istoriją* buvo sukaupta daug duomenų apie Mažosios Lietuvos indėlį į lietuvių kultūros lobyną. Nemaža tų duomenų dalis buvo panaudota *Lietuvių kalbos istorijos* tomams, tačiau daug liko. Per bemaž du dešimtmečius nepanaudotoji medžiaga gerokai pasipildė.

2006 m. pabaigoje autorius šia tema ėmėsi rašyti monografiją**, kuri dabar ir pateikiama skaitytojams. Kaip lituanistui kalbininkui autoriui labiausiai rūpėjo lietuvių kultūros sritys, susijusios su kalba ir jos apraiškomis (literatūra ir kt.), apskritai su filologija ir humanitarine sfera. Kitkas beveik neliečiama, paprastai tik prabėgomis pareiškiamos atskiros pastabos. Jas ateityje turės išplėtoti atitinkamų sričių specialistai, kurie Mažosios Lietuvos įtaką lietuvių kultūrai tirs kitais, šioje knygoje nelietais aspektais.

Šiuokart žvelgta vien lituanisto kalbininko akimis.

Pasirinktas chronologinis dėsty-mo būdas. Rūpimus dalykus steng-tasi išryškinti nušviečiant Mažosios Lietuvos istoriją. Taip daryta dar ir todėl, kad su Mažosios Lietuvos praeitimi, iš dalies ir dabartimi ma-žai tėra susipažinę ne tik eiliniai

** Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą / Zigmąs Zinkevičius. – Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008. – 286 p. Žmlp. P. 17, 22, 28, 73, 209, 239. – Sutrup. P. 266–268 p. – Bibliogr. P. 269. – Santr. angl. p. 270, vk. p. 272, rus. p. 274. – Rklė: p. 276.

Netekome Vytauto Spečiūno (1946–2008)

Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto (MELI) darbuotojai giliai liūdi sukrėsti netikėtos žinios – 2008 m. liepos 7 d. savo tėviškėje staiga mirė žinomas istorikas, daugiau kaip 30 metų rengęs lietuviškąsias enciklopedijas, *Lietuvos istorijos* redakcijos vedėjas Vytautas SPEČIŪNAS. Išskirtinių gabumų, labai darbštus, pareigin-gas, principingas, tolerantiškas bendradarbis ir bičiulis. V. Spečiūnas yra suredagavęs tūkstančius enciklopedijų straipsnių, šimtus jų parašęs. Taip pat parengė spaudai keletą knygų: Marijos Gimbutienės *Senoji Europa*, Williamo Urbano *Žalgiris ir kas po jo*, *Lietuvos Metrikos* kelis tomus, straipsnių rinkinius *Gediminaičiai*, *Lietuvos didieji kunigaikščiai*, *Lietuvos valdovai*. Savo darbais įrodė, kad yra vertas daktaro mokslinio laipsnio, nors dėl sunkaus įtempto enciklopedininko darbo disertacijos neparašė. Vytauto Spečiūno mirtis yra didelė netektis ne tik enciklopedijų leidybai, bet ir Lietuvos istorijos mokslui.

Mes, Vytauto Spečiūno bendradarbiai, bendraminčiai ir bičiuliai, reiškiamo gilią užuojautą jo Mamai, žmonai Jovitai, dukrai Indrei ir sūnui Domantui.

Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto kolektyvas

Šviesus Vytauto Spečiūno atminimas ilgai lydės buvusius bendražygius

Lietuvos piliečiai, bet ir dauguma išsilavinusių žmonių. Taigi siekta Mažosios Lietuvos istorijos fone išryškinti šio krašto indėlį į dvasinę (humanitarinę) lietuvių kultūrą. Steng-tasi pateikti kuo daugiau su ta tema susijusių faktų, neretai paliekant pa-čiam skaitytojui daryti išvadas.

Knygoje išsamiai gvildenama daugelis klausimų – mažlietuvių kilmės problema, Prūsijos lietuvių kalba, reformacija, raštijos ištakos. Chronologiškai aptariama Mažajai Lietuvai svarbių asmenybių veikla. Tai Martynas Mažvydas, Jonas Bretkūnas, Simonas Vaišnoras, Jonas Rėza, Danielius Kleinas, Kristijonas Donelaitis, Frydrichas Kuršaitis ir daugelis kitų. Neapeinami ir raštijos klausimai – rašomosios kalbos atsiradimas, raida, religinio turinio raštija, oficialieji raštai ir kalbotyros darbai. Taip pat nemažai dėmesio skiriama germanizacijai, Mažosios Lietuvos tragedijai ir kitoms problemoms. Knygos pabaigoje pateikiamas sutrumpinimų ir literatūros sąrašas, pavardžių rodyklė, taip pat santraukos anglų, vokiečių ir rusų kalbomis.

Žemaičių dzūkai: tekstai su komentarais

Prof. Aleksas Girdenis

Leidinys parengtas remiantis gausia tarmine medžiaga, sukaupta 1974–1979 metais. Jis skiriamas labai įdomiai, bet palyginti mažai iširti šiaurės žemaičių patarmai – žemaičių dzūkams, kurios pagrindiniai bruožai šiuo metu jau beveik išnykę. Beveik visi pateikėjai jau mirę, todėl knygą galima laikyti ir paminklu jiems, kalbėjusiems į mikrofoną tokia gyva, sodria, savita ir turtinga kalba, kokios jau niekada nebeįsigirsime.

Rinkinį papildė du perspausdinami moksliniai straipsniai, skirti pačioms ryškiausiomis ir sparčiausiai nykstančioms tarmės ypatyboms – žemaičių dzūkavimui bei jo

kilmei ir specifinio tarmės balsio [α:] kiekybei.

Knygos įvade gana plačiai apibūdinama bene savičiausia šiaurės žemaičių kretingiškių šnekta, esanti maždaug keturkampyje Endriejavas–Judrėnai–Veiviržėnai–Gargždai. Taip pat pateikiamas išsamus naudojamos transkripcijos paaiškinimas: balsiai, priebalsiai, balsių kiekybė, priegaidės ir kirčiai, intonacija ir kiti ženklai. Atskiras skyrelis skirtas kardinaliniams balsiams. Tekstai pateikiami pagal užrašymo vietą: Judrėnai, Endriejavas, Veiviržėnai, Vėžaičiai. Knygos pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas ir priedai.

Parengė Rūta Krasnovaitė

Kviečia dalyvauti lituanistikos programoje

Švietimo ir mokslo ministerija, vykdydama Lituanistikos (baltistikos) studijų ir mokslinių tyrimų skatinimo užsienio šalių mokslo ir studijų institucijose 2008-2010 programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. vasario 20 d. nutarimu Nr. 222 (Žin., 2008, Nr. 33-1167), skelbia konkursą šios Programos pirmųjų projektams finansuoti.

Lietuvos mokslo ir studijų institucijos kartu su Lituanistikos (baltistikos) centrais užsienyje kviečiamos teikti: 1) bendrus užsienio ir Lietuvos lituanistų ir (ar) baltistų mokslinių tyrimų, 2) lietuvių kalbos ir kultūros ar mugių organizavimo 3) lietuvių kalbos užsienyje dėstytojų kvalifikacijos kėlimo kursų, 4) užsienio šalių lituanistų (baltistų) stažuotių Lietuvoje ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų lituanistų (baltistų) studijų ir mokslinių stažuotių užsienio lituanistikos centruose projektus.

Vertinant ir atrenkant projektus pirmenybė bus teikiama projektams, kuriuose atsispindės planuojamos veiklos svarba lituanistinio (baltisti-

kos) centro išlikimui, projekto plėtra ir tęstinumas tolesnėje centro lituanistinėje veikloje (pasibaigus projektui), ryšis su kitomis mokslo ir akademinėmis mainų programomis, galimas santykis su vietos lietuvių emigracine bendruomene. Taip pat bus atsižvelgiama į projektų rengėjų ir lituanistinių centrų indėlį į lituanistikos ir baltistikos populiarinimą užsienyje bei projektų finansinį pagrįstumą.

Projektų paraišką ir numatomų išlaidų sąmatas prašome pateikti Švietimo ir mokslo ministerijos Studijų departamento Akademinio mobilumo skyriui iki 2008 m. rugsėjo 15 d., adresu Sierakausko g. 15, LT-03105 Vilnius.

Iškilius klausimams prašome kreiptis į Studijų departamento Akademinio mobilumo skyriaus vyresnįjį specialistą Saulių Grybkaušką tel. (8 ~ 5) 219 0123, el. p. Saulius.Grybkaukas@smm.lt.

LR Švietimo ir mokslo ministerijos informacija

VIVAT ACADEMIA & RAUDONOJI PROFESŪRA

Pradžia Nr. 11

*Prof. habil. dr.
Antanas R. Jankūnas*

Tuo metu, kai visi jo bendraamžiai kolegos, vadinamieji pažangūs profesoriai, jau buvo akademikai, Senuliukas nei to vardo, nei solidaus priedo prie atlyginimo dar neturėjo. Pagrindinė priežastis buvo tai, kad jis užsispyrusiai nenorėjo stoti į bolševikų partiją. Ilgai įkalbinėtas, tiksliau tariant, šantažuotas, jis galiausiai nusileido ir parašė pareiškimą. Ta proga per katedros posėdį, dalyvaujant fakulteto „partorgui“ bei aspirantams, pareiškė:

– Į partiją stosiu, bet jos nurodymų nevykdysiu, o koks buvau, toks ir liksiu.

„Partorgas“ nuo tų žodžių kaip išsižiojo, taip ir nepajėgė susičiaupti iki pat posėdžio pabaigos. Ne juokai, juk nesureagavęs į tokį pareiškimą gali būti pakviestas pokalbio į pilkajį namą Parodos kalno papėdėje. O ką jam, vargšeliui, daryti, jeigu dirba Senuliuko katedroje. Juk nuo pastarojo priklauso jo tolesnė mokslinė bei pedagoginė karjera. Taigi „partorgas“ tylės, bet įskūsti gali „stukačius“. Nes tai, kad kiekvienoje katedroje yra infiltruotas bent vienas „stukačius“, buvo vieša paslaptis. Jaunajam skaitytojui noriu paaiškinti, kad „stukačius“ – tai bolševizmo produktas ir ramstis. Žodis „stukačius“ į lietuvių kalbą neišverčiamas. Tai kažkas tarpinio tarp mėšlo ir išdaviko. Ypač šlykštus ir pavojingas yra tautinis „stukačius“, kartais neteisingai vadinamas „išverstaskūriu“. Tačiau „išverstaskūrius“ pravarde geriau tinka įvairaus plauko kolaborantams, išdavusiems tautinius principus ir idealus. O „stukačius“ be viso to dar išduoda sąžinę ir visus dešimt Dievo įsakymų. Tame posėdyje „stukačius“ turbūt nedalyvavo, nes tas Senuliuko pareiškimas atgarsio nesusilaukė.

Nepaisant tokio šviesaus Senuliuko įvaizdžio, viename katedros posėdyje jis pateikė precedentų neturintį akibrokštą:

– Nuo šios dienos mokslinio straipsnio ar kitokio spausdintino mokslinio darbo bendraautorium bus laikomas ir tas, kuris bent perskaitys šių darbų rankraščius.

Katedros senbuviai vieningai pritarė šiai minčiai ir suteikė jai katedros posėdžio nutarimo statusą.

Šį kartą jau man atvipo apatinis žandikaulis: ne jau Senuliukas visai kuoktelėjo, kad nemirktelėjęs įteisingo akivaizdų prirašinėjimą, už kurį numatyta net baudžiamoji atsakomybė. Juk oficialus katedros vedėjo pareiškimas oficialiame katedros posėdyje turi būti besąlygiškai vykdomas! Priešingu atveju bus laikoma, kad rimtai nusižengiama mokslininko etikai. Absurdas, tikrai vertas Orvelo plunksnos. Galiu tik įsivaizduoti, kas nutiktų, jeigu aš fabrike būčiau kažką panašaus iškrėtęs. Nepagelbėtų nei ta aplinkybė, kad esu jaunas specialistas, nei kad viršininkas; darbininkai ir kitas gamybinis personalas manęs paprasčiausiai nesuprastų. Neišvengiamai tektų aiškintis prokuratūroje. O štai katedroje visi mokslingi vyrai ir moterys viską labai gerai suprato, nes Senuliukui pritariant jie šį nutarimą inicijavo.

Mat katedroje tuo metu buvo

septyni aspirantai, kurie sudarė pagrindinį jos mokslinį potencialą ir gausų mokslinių straipsnių bei išradimų rezervą, nes likusieji katedros darbuotojai, anksčiau apgynę kandidatines disertacijas, mokslinio darbo nedirbo, apsiribodami darbu su studentais. Aspirantams vadovavo du docentai, išleisti į dviemėte doktorantūrą ir pats Senuliukas, kuriam verkiant reikėjo šviežių spausdintų mokslinių darbų, balotiruojantis į Mokslų akademiją. Turbūt netenka aiškinti, kad to paties reikėjo ir docentams. O ir likusieji katedros senbuviai slapčia puoselėjo viltis kada nors pasinaudoti svetimais darbais. Todėl sutapus viršūnių interesams ir „remiant“ apačioms buvo „pagimdytas“ precedentas neturintis katedros nutarimas. Niekas nesuko galvos dėl jo teisėtumo, pagrįstumo ar moralumo. Tiesiog nuo seno aukštosiose mokyklose ir mokslo įstaigose galiojo nerašyta taisyklė disertacijų vadovus, katedrų vedėjus, taip pat tyrimo institutų ir laboratorijų vadovus prirašinėti kaip spausdinamųjų mokslinių darbų bendraautorius. Savaime suprantama, kad kuo aukštesnį administracinį postą užima veikėjas, tuo daugiau jis turi „baudžiauninkų“ ir tuo didesnis jo „mokslinis produktyvumas“. Taip iš niekur atsiranda žymūs mokslininkai, mokslo švyturiai, nusipelnę mokslo ir technikos veikėjai, valstybinių premijų laureatai ir dar vėliau žino kokie mokslinės minties bokštai. Tačiau tie „bokštai“ niekada jokios mokslinės minties nedavė, duoti negalėjo ir negali. Jie tik ima, tiksliau tariant, vagia svetimo darbo vaisius, o pakankamai prisivogę ima žeminti ir engti apvogtus savo pavaldinius. Taip buvo sovietmečiu, taip yra ir dabar.

Bet juk panašūs dalykai vyksta ir valstybės valdymo sferoje. Todėl darytina išvada, kad supuvusi mokslo valdymo sistema yra tik pūvančios valstybinės valdymo sistemos padarinys, dėl to mokslas, lyginant su pažangiausiu mokslu, atsiliko šimtu metų ir vis daugiau atsilieka, o Lietuvos valstybė net nepakilusi nusiriti į trečiarūšių-ketvirtarūšių valstybių gretas. O minėtasis katedros posėdžio nutarimas buvo skirtas tokiems kaip aš geltonsnapiams, neseniai atėjusiems į katedrą iš gamybos ir, ko gero, dar nesuvokiantiems mokslininko etikos subtilybių. Man, žinoma, tai buvo pirmoji, bet ne paskutinė mokslininko etikos kurso pamoka.

Prirašinėjimų ir prisirašinėjimų sistema buvo gerai apgalvota ir tobula. Čia buvo numatyta daug saugiklių, kad, gink Dieve, koks aspirantėlis netyčia nenusižengtų „mokslininko etikai“.

Paruoštą spaudai mokslinio straipsnio ar kito mokslinio darbo rankraštį pirmiausia turi apibraišyti darbu vadovas. Taigi perskaitęs rankraštį jis automatiškai tampa bendraautoriumi. Jeigu jo pavardė neįrašyta arba įrašyta ne pirmoji, tai jis suras aibę trūkumų, dėl ko straipsnis dar negali būti spausdinamas: tai teoriniame pagrindime pateikta formulė jam kažkur matyta, tai joje ne visi veiksniai įvertinti (nors tai ir nereikalinga), tai eksperimentinė dalis nepakankamos apimties, tai išvadų formuluotės nevisiškai preciziškos ir t. t. Todėl, va-

Gedimino Zemlicko nuotrauka

dovo nuomone, tiems papildymams ir koregavimams reiktų dar galbūt metų ar daugiau.

Suniekintas autorius arba ištaiso savo „klaidą“, arba jo straipsnis niekad neišvys dienos šviesos.

Kitas etapas – svarstymas katedros posėdyje, nes katedros posėdžio protokolo išrašas yra būtinas, be jo neapsieisi kitame „aprobavimo“ etape. Katedros posėdyje aspirantai nedalyvauja ir balsavimo teisės neturi. Todėl balsavimo rezultatus nulemia suinteresuoti asmenys (vedėjas, aspirantų moksliniai vadovai ir pan.) ir jų pataikūnai. Jeigu nutariama darbo nespausdinti, tai autorius negali kreiptis apeliacine tvarka, nes nėra kur. Bėlika vienas kelias – bandyti straipsnį prastumti per kitą įstaigą, bet ir ten sėdi veikėjai, ne iš kelmo spirti. Be to, po panašaus žingsnio tektų susikrauti daiktus ir išeiti, kur akys veda, nes per atestaciją, kuri vyksta peridžiškai, bus pašalintas iš darbo arba perkeltas į kitą darbą ir pan. Apeliuoti autorius ir čia negali, nes jokie teismai sovietmečiu darbo santykių aukštosiose mokyklose nenagrinėjo. Tokiu būdu katedros posėdžio saugiklį papildė atestacijos saugiklis, kurį saugo vadinamųjų liaudies teismų saugiklis. Vadinas, aukštųjų mokyklų darbuotojai lyg ir nėra tos liaudies atstovai, kurių teisės būtų ginamos liaudies teismuose, juolab, kad jokiuose įstatymų kodeksuose tai neregamentuojama. Turbūt SSRS Konstitucijos nuostata, kad sovietinę visuomenę sudaro tik valstiečių bei darbininkų klases ir inteligentijos tarpuluoksnis,

buvo skirta tam, kad tą tarpuluoksnį suplotų iki mikroninės plėvelės storio.

Trečias etapas – aprobavimas fakulteto mokslinės tarybos posėdyje, toliau – institucijos ekspertų taryboje ir galiausiai – pas mokslo prorektorius.

Kadangi varnas varnui akies nekerta, o daugumoje išvardintų etapų lemiamą balsą turi įvairūs „vedantieji“, „švyturiai“, „bokštai“ ir jų bendraminčiai, tai vargšo aspiranto straipsniuko likimas iš anksto nulemtas. Nesunku suvokti, kad po kiekvieno „aprobacijos“ etapo gali (o kartais privalo) atsirasti naujas „bendraautoris“, kol menkas tiriamasis darbelis tampa „tikru“ kolektyviniu moksliniu darbu. Ne veltui Mokslų akademijos viceprezidentas ir kiti į jį panašūs iš aukštųjų tribūnų suokia, kad šiuolaikinės mokslines problemas gali spręsti tik moksliniai kolektyvai, kad individualių mokslininkų era praėjo ir panašiai. Čia sąmoningai painiojama sudėtinga mokslinė problema su paprastu tiriamuoju darbeliu, kurį pajėgus atlikti vienas mokslininkas, kartais dar pasitelkdamas jaunesnį bendradarbį ar laborantą. Be to, panašūs tvirtinimai prieštarauja mokslo istorijos faktams, kad mokslo problemas generuoja ir jų sprendimo būdus pateikia pavieniai mokslininkai, o ne kokios nors mistinės mokslininkų grupės.

Akivaizdu, kad „kolektyvinio darbo“ apologetai tesiekia legalizuoti jau prisivogtus ir numatomus pavogti mokslinius darbus. Lygiai taip, kaip kriminaliniai nusikaltėliai bei korumpuoti valdininkai stengiasi legalizuoti prisiplėštą turtą. Juk ne veltui per žiniasklaidą ir kitaip stengiamasi įteigti, kad kas „prichvatizuota“, tai jau šventa, neliečiama nuosavybė; kas per specialiai paliktas įstatymų spragas yra nusavinta – tai yra legalu, kas soviet-

mečiu tautiečiams nagus lupinėjo – tas šiandieną lygiateisis Lietuvos pilietis, šiukštu jį pavadinti kolaborantu.

Neturiu moralinės teisės teigti, kad visi mokslo sferos vadovai yra prisirašinėtojai ar visi mokslo darbuotojai yra prirašinėtojai. Yra ir sąžiningų vadovų, ir principingų darbuotojų, bet jų mažuma. Prirašinėjimo sistema yra tik valstybės valdymo sistemos dalis, kas prie jos neprisitaiko, tas paprasčiausiai sunaikinamas, nušluojamas už regimos horizonto ribos. O, atrodo, tiek nedaug tereikia: priimti normalų mokslininko etikos kodeksą ir griežtai kontroliuoti, kaip jo laikomasi. Numatyti moralinę ir teisinę atsakomybę prirašinėtojams ir prisirašinėtojams. Tai beveik nieko nekainuotų ir pradžiai visiškai pakaktų. Todėl kyla klausimas, kodėl taip nedaroma, kas kliudo tai padaryti? Atsakymas paprastas: visi tai supranta, tik ne visiems tai naudinga. Tie, kuriems tai nenaudinga, sėdi aukštuose postuose ir nuo jų priklauso būti ar nebūti tokiam etikos kodeksui. Tik jie ne tokie kvaili, kad kirstų šaką, ant kurios sėdi. Kurdami paralelę su valstybės valdymu, prisiminkime, kaip seimūnai priiminėjo savo etikos kodeksą. Jeigu jis būtų priimtas, tai būtų tiek „išskartuotas“, kad jo nesilaikant būtų tariama, kad laikomasi. Juk ir seimūnai sau ne priešai!

Senuliuko bareljefas šiandieną kabo garbingiausioje fakulteto holio vietoje, kaip mokslininko etikos simbolis, kaip naujos kartos mokslininkų himnas, kaip baudžiamos mokslinės hierarchijos pamatas.

Studijų kokybės vertinimo centras: baubas ar draugas?

Atkelta iš 3 p.

rie ėmėsi tikrų reformų savo vadovaujamose kolegijose, kur vyksta vidiniai persistumdymai, net vidinė kova. Klausiu: ar tą pertvarką galėtų daryti, jeigu juos rinktų dėstytojai, o ne taryba? Išgirstu vienintelį atsakymą: „Mes persitvarkymo net nebūtume pradėję.“

Nekaltinu rektorijų, kad jie tokie, kokie yra. Jie ir negali būti kokie, nes atsiskaito savo rinkėjams, gina jų interesus, jais pirmiausia ir rūpinasi.

Visa valdžia taryboms!

Išreikškite ir tam tikrą nuogąstavimą dėl tarybų rinkimų. Jeigu rinkimų mechanizme glūdi piktnaudžiavimo galimybės, tai galime neabejoti – jomis bus pasinaudota.

Pavojų suprantu, jis ne iš piršto laužtas. Universitetai įsikūrę strateginės vertės pastatuose, paprastai miesto centre. Kaip padaryti, kad verslas, kuris įsitvirtins universitetų tarybose, nesigvieštų į pastatus ir kita dar nepasidalytą turta? Pavojus akivaizdus, nes neturime tokių tarybų rinkimų, skyrimo ir veikimo tradicijų. Kita vertus, ir rektoriai neturi būti dėstytojų, docentų ir profesorių įkaitai. Jeigu universitetai rinktų profsąjungų vadovą, suprantama, kad jis privalėtų karštai ginti savo bendruomenės interesus. Šiandien tą funkciją puikiai atlieka rektorius gindamas daugumos interesus. Tik ar tam renkamas rektorius? Prieš rektorius kaip asmenybes nieko blogo negaliu pasakyti, nes jie gerai atstovauja rinkėjų interesams. Blogiausia, kad rektorius turi visai ne tuo užsiimti.

Kodėl nepadarius eksperimento viename ar keliuose universitetuose? Išbandykime naujoves viename ar keliuose universitete gal regione. Po trejų metų įvertintume pokyčius.

Visiškai pritarčiau. Juolab, kad ši naujovė įdiegta kolegijose. Gal atsiirastų ir savanorių tokiame eksperimentui. Todėl į šūkį „Visa valdžia taryboms!“ žvelgiu atsargiai, nes tarybų formuotojams duoti per didelę laisvę taip pat pavojinga. Šiandien nuolat girdžiu eskaluojant šį šūkį, bet niekas nekamba, kas renka tarybas. Čia glūdi pavojus, ir nemažas. Visos ietys laužomos dėl rektorijų rinkimų, nors daugiausia diskusijų turėtų kilti dėl tarybų paskyrimų (tvirtinimų).

Paminėjote teigiamus poslinkius kolegijose, kuriose direktoriai renkami tarybų. O neigiamų pokyčių nepastebėjote?

Vieną išvadą suformuluočiau taip: politikai ir politinės partijos neturėtų veikti nei tarybų, nei rektorijų rinkimų. Deja, kolegijose kai kur šį yda jau spėjo išryškėti. Tai didelis smūgis tarybų idėjai, ir šį reiškinį, jo

pavojus būtina analizuoti. Jeigu tie patys pavojai pasireikš universitetuose, bus diskredituota pati tarybų idėja.

Kitaip sakant, per tarybas neturėtų būti suvaržyta universiteto savivaldos idėja, kuria universitetai taip didžiavosi nuo seniausių laikų, buvo išsikovoję, kad pasaulietinė valdžia ir dvasininkija nesikištų į universitetų valdymą bei veiklą.

Priklausomybė nuo dvasininkijos reikšėsi per teologijos fakultetus, bet universitetų savivalda buvo jų veiklos pagrindas. Išlaisvinti rektorius iš savo dabartinių rinkėjų priklausomybės ir išlikti nepriklausomais nuo politinės valdžios – tokia būtų siekiama.

Tai kodėl aukštosios mokyklos taip įnirtingai priešinosi šiai naujovei? Gal kalti ir tie radikalių reformų šalininkai, kurie tą pačią poziciją išsako piktu tonu, kviečia „vieną kartą ir visiems laikams baigti su mūsų prastais universitetais“, arba jie turi tapti „labai gerai“, atitikti tarptautinius reikalavimus ir t. t. Žodžiu, tai jau kalbėjimo tonas, kuriuo nusakoma problema, o ne idėjos priimtinumai ar nepriimtumas. Vietoj galvų kapojimo politikos reikia pasiūlyti neišvengiamus pokyčius, kurie turėtų visus vienyti siekiant būtinų pereinamųjų.

Universitetų tarybų, veikiančių JAV, modelį perėmė Danija, Didžioji Britanija. Tradicijos formavosi šimtus metų. Ten esama tarybos narių rengimo programų, visai kita tarybos narių atsakomybė, ir būti nariu ten tikrai nėra paprasta.

Gal veikimą „iš viršaus“ pakeisti „apačių“ iniciatyvomis

Akademinė bendrija priešinosi šiai idėjai, galimas dalykas, ir todėl, kad ši idėja kol kas diegiama tarsi iš viršaus, nėra akumuluota pačioje akademinėje bendrijoje. (Tyčia vartoju sąvoką „bendrija“, o ne bendruomenė, nes kyla abejonių ar apskritai mūsų sąlygomis susiformavusi akademinė bendruomenė.)

Labai abejoju, ar pati akademinė bendruomenė arba bendrija panorėtų tokios naujovės. Iš esmės per tarybas universitetai būtų veikiami visuomenės. Toks tikslas ir keliamas: turi atsirasti sveika visuomenės įtaka universitetams, nes jie privalo pirmiausia dirbti visuomenei, individui ir valstybei. Ką tai reiškia? Ne visuomet dėstytoju, profesoriaus norai ir gebėjimai sutampa su visuomenės interesais. Tam tikra priešprieša visada bus. Nelabai tikiu, kad universiteto darbuotojai patys panorės tokių radikalių pereinamųjų. Net ir tarybų modelio universitetams teikėjai šiandien negali pasiūlyti, kas darytina, kad būtų išvengta neigiamų padarinių, kurie pastebėti formuojant kolegijų tarybas. Kol kas

Vilniaus universiteto studentai nepatenkinti aukštojo mokslo sistema

niekas nedaro jokios analizės, girdžiu tik užkulisių bruzdesius.

Kas tokios analizės turėtų imtis?

Štai čia ir tenka giliai atsidusti... Pagal teisės aktus tarybos sudėtį tvirtina švietimo ir mokslo ministras. Vadinas, analizuojant trūkumus tektų kritikuoti save arba ministerijos veiksmus. Užburtas ratas.

Kodėl nuolat pabrėžiama studijų kokybės vertinimo centro nepriklausomybė nuo ministerijos ar kitų aukštųjų institucijų? Tam, kad būtų galima šnekėti tai, ką savo darbe matau ir ką turėčiau pareikšti, o ne kas „reikalinga“ vienu ar kitu atveju. Nesakau, kad jaučiu didelį spaudimą, bet mūsų veikla neturi būti grindžiama „geru ministru“. Man tenka dirbti prie ketvirto ministro, žinau, ką reiškia „geras“ ar „ne toks geras“ ministras. Valstybės institucijos negali būti vienos asmenybės įkaitės. Deja, kol kas mūsų veikla tuo grindžiama. Kartais mes šaipomės: jeigu mumis nesiskundžia, vadinas, nieko nedirbame. Nes kaip galima nesiskųsti SKVC? Būtų visiškai nesuprantama ir nenormalu. Tačiau mūsų veikloje visada reikia ieškoti racionalaus grūdo: ar tai sistemos klaida, o gal paties besiskundžiančiojo problema?

Nesakau, kad mūsų SKVC visada dirba be priekaištų. Mes taip pat turime būti normaliai valdomi ir kontroliuojami. Tą patį, ką siūlau universitetams, taikau ir Studijų kokybės vertinimo centrui: turi būti nepriklausoma taryba, sudaroma iš kelių socialinių partnerių. Turi būti aukštąjį mokslą ir mokslą administruojanti institucija (ministerija, gal Vyriausybė), universitetų, kolegijų, mokslo institutų atstovai, studentų ir akademinės bendruomenės (bet

ne administracine prasme) deleguoti asmenys. Turėtų būti aiškios tarybos formavimo sąlygos, o taryba turėtų skirti SKVC direktorių, kuris būtų nepriklausomas nuo ministro.

Dabar SKVC direktorių skiria ministras, o finansavimą – ministerija, tad būdų mums duoti susiprasti ar mus paveikti yra galybė.

Dabar pagal Valstybės tarnybos įstatymą esate įstaigos vadovas, perėjęs konkursą ir atėjęs į šias pareigas „visiems laikams“, t. y. Jums negalioja terminas, kiek laiko šiose pareigose turėtumėte likti. O pasisakote už kadenciją?

Dabar kadencijų nėra, bet mūsų parengtame siūlyme buvo numatyta, kad kas 5 metai būtų skelbiamas naujas konkursas į šias pareigas. Lygiai tas pats, kaip universitetų dėstytojams.

Vilniaus kolegijos studentės

Lietuvoje SKVC priklauso nuo ministerijos, politinės ar vykdomosios valdžios, o kitose šalyse problema - tokios tarnybos priklausomybė nuo universitetų ar mokslo institutų.

Šiandien SKVC darbą labai veikia „geras“ ar „blogas“ ministras?

Jokiu būdu nenorėčiau sakyti, kad yra „geras“ ar „blogas“ ministras. Tie, kas dirba, labai gerai supranta, kas yra kas. Būdų, kuriais galima veikti mūsų Centro veiklą, yra daug, ir gana subtilių. Tai ne skambučiai ar koks nors spaudimas, bet daug subtilesni dalykai. Spaudimo galimybė ir kenkia mūsų veiklai.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Mokslas Lietuva

Vyriausiasis redaktorius **Gediminas Zemlickas**

Kalbos redaktorė **Rūta Krasnovaitė**

Stilistė **Rita Repečkienė**

Dizainerė **Mindaugas Galkus**

Patarėjai: **Vincas Būda, Stasys Goberis, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.**

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 ~ 5) 212 1235. Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria.

Perspauddinant ar naudojant laikraščio „Mokslas Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslas-lietuva/> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslas Lietuva“.

Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 550 egz.